

अध्याय एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

भाषा विचार विनिमयको सशक्त माध्यम हो र परिवर्तनशील पनि छ (न्यौपाने, २०६७:७) । समय परिवर्तन हुँदै जाँदा भाषामा पनि परिवर्तन भइरहेको छ । भाषा ज्ञान आर्जनको माध्यम हो । भाषाको माध्यमबाट नै हामी अरूले लेखेका, रचना गरेका र बोलेका विचारको सार ग्रहण गर्दछौं । भाषाका अभावमा मानवीय सञ्चार अवरुद्ध हुन जान्छ । त्यसैले भाषालाई विचार विनिमयको मुख्य साधनका रूपमा मानिन्छ ।

परम्परागत मान्यताअनुसार कुनै पनि भाषालाई शुद्ध शुद्धसाग लेख्न र बोल्न सिकाइने शब्दलाई व्याकरण भनिन्छ । यस दृष्टिले व्याकरणका शिक्षणबाट विद्यार्थीमा हुने भाषा प्रयोगका अशुद्धिलाई निर्मूल पार्न यसको औपचारिक शिक्षणविना भाषाको शुद्ध प्रयोग असम्भव हुन्छ । शरीरमा जसरी जुन जुन कुराको महत्त्व हुन्छ त्यसरी नै भाषाका लागि पनि व्याकरणको उति नै महत्त्व हुन्छ (शर्मा र पौडेल, २०६८:११७) ।

नेपाली व्याकरणअनुसार व्याकरणिक वाक्यमा विभिन्न पदहरूबीच, लिङ्ग, वचन, आदर आदिका आधारमा हुने मेल वा समानतालाई पदसङ्गति भनिन्छ साथै वाक्यमा प्रयोग भएका शब्दहरूबीचको रूपात्मक मेल हुनु वा अनुकूलतालाई सङ्गति भनिन्छ । यस्तो सङ्गति विशेष गरेर वाक्यको कर्ता र क्रियापद (नाम, सर्वनाम) तथा विशेषणका बीचको मेललाई लिइन्छ (अधिकारी, २०६८:११७) ।

नेपाल बहुजातिक, बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक देश भएकाले यहाँ विभिन्न जातजातिका मातृभाषाहरू पाइन्छन् । विभिन्न मातृभाषीहरूमध्ये लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा पद सङ्गतिगत त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् । नेपाली भाषा नेपालकै राष्ट्रिय भाषा र सम्पर्क भाषा भएको कारणले जुनसुकै भाषा बोले पनि सम्पर्कको माध्यम चाहिँ नेपाली भाषा नै हो । त्यसैले नेपाली भाषालाई स्तरीय र यसलाई मानक रूप दिनका लागि मातृभाषाको अध्ययन अनुसन्धान कार्य अति नै आवश्यक मानिन्छ । नेपाली भाषा एक सरकारी कामकाजको भाषा भएकाले यहाँ स्तरीय नेपाली भाषाको सम्पर्कका

लागि लिम्बूभाषी वक्ताले नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिका निराकरणका लागि यस शोधलाई उपयोगी माध्यमका रूपमा लिइएको छ ।

प्रायोगिक भाषाविज्ञानको एउटा शाखाका रूपमा परिचित त्रुटिविश्लेषणको प्रारम्भ सन् १९७० का दशकपछि भएको हो । भाषाशिक्षणका सन्दर्भमा त्रुटिलाई विशेष महत्त्वका रूपमा लिइने भएकाले भाषा सिक्ने सिकारुले के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् र ती त्रुटिहरूको के कति कारणले गर्ने गर्दछन् भनी अध्ययन गर्ने विषयलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ । सिकारुले भाषा सिक्ने क्रममा त्रुटि गर्नु स्वाभाविक प्रक्रिया पनि हो । दोस्रो भाषा सिकाइका कठिनाइहरू के हुन सक्छन् र तिनको निदान कसरी गर्न सकिन्छ, भन्ने सन्दर्भको खोजी नै त्रुटिविश्लेषणको ध्येय हो (पौडेल, २०६९:१९८) ।

भाषा सिकाइको क्रममा त्रुटि हुने गर्दछ । त्रुटिबाट नै सिकारुले शुद्ध विश्लेषणको र मानक भाषा सिक्ने गर्दछ । त्यसैले भाषाशिक्षणमा त्रुटिविश्लेषणको महत्त्व हुने गर्दछ । त्रुटिविश्लेषणबाट नै सिकाइमा हुने कमी कमजोरी पत्ता लगाउन सकिन्छ । कुन सिकारुले कहाँ त्रुटि गर्छ, भन्ने कुरा ठम्याएर त्यसको निराकरणका लागि त्रुटिको व्याख्या विश्लेषण आवश्यक पर्दछ ।

दोस्रो भाषा सिकाइको क्रममा सिकारुले वा दोस्रो भाषीले त्रुटिले गर्ने गर्दछ । त्यस त्रुटिका निराकरणका लागि सिकाइको स्वाभाविक पक्ष र क्षेत्र हुने गर्दछ । वर्णविन्यासगत त्रुटि, शब्दभण्डारगत त्रुटि, उच्चारणगत त्रुटि, रूपगत त्रुटि, वाक्यगत त्रुटि, अर्थगत त्रुटि, सङ्कथनगत त्रुटि आदि कुरामा सिकारुले त्रुटि गर्ने गर्दछन् ।

भाषाशिक्षण तथा सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले के-कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् र ती त्रुटिहरू के कति कारणले हुन्छन् भनी अध्ययन गर्ने विषय वा भाषासिकाइको क्रममा देखापर्ने त्रुटिहरूको वर्णन विश्लेषण गर्ने प्रक्रिया त्रुटिविश्लेषण हो (भण्डारी, २०६८:२७०) ।

दोस्रो भाषा सिकारुले त्रुटि गर्ने पक्षलाई केलाएर त्यसको सहजीकरण गरी मानक रूप दिने कार्य त्रुटिविश्लेषणबाट हुने गर्दछ । त्यसैले दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिलाई यहाँ समस्याका रूपमा उठाइएको छ ।

नेपाल बहुभाषिक देश हो । नेपालमा १२३ वटा भाषाहरू रहेका छन् । यहाँ धेरै भाषाभाषी बोल्ने मानिसहरूको बसोबास भएकाले द्वैभाषिक र बहुभाषिक वक्ताहरू रहेका

छन् । नेपालको संविधान २०७२ले नेपाली भाषालाई सरकारी कामकाजको भाषाको रूपमा मान्यता दिएको छ भने सबै मातृभाषाहरूलाई राष्ट्रियभाषाका रूपमा मान्यता दिएको छ । त्यसमध्ये लिम्बू भाषा पनि एक हो । लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई स्तरीय नेपाली भाषाको ज्ञान नभएसम्म भाषिक सीपको सुधार तथा विकास हुन सक्दैन । नेपाली भाषाको सापेक्षतामा लिम्बू भाषाको त्रुटिको विश्लेषणात्मक अध्ययन शैक्षणिक दृष्टिले पनि उपयोगी ठानिएको छ । यसले गर्दा भाषाका विकासमा सहयोग पुग्नेछ । यस शोध कार्यमा लिम्बू मातृभाषीहरूले स्तरीय नेपाली भाषासिकाइका क्रममा हुने त्रुटि पत्ता लगाएर निराकरण गर्दा शिक्षक, शिक्षाविद् र भाषासाग सरोकार राख्ने सबैलाई सहयोग पुग्ने ठानिएको छ ।

१.२ समस्या कथन

समस्या कथन अध्ययन अनुसन्धानको विशिष्ट कार्य हो । अनुसन्धान कार्यका सिलसिलामा समस्या भन्नाले अनुसन्धेय समस्या अथवा अनुसन्धानको विषयवस्तु भन्ने बुझ्नुपर्छ (बन्धु, २०६५ : १७) । चयन गरिएको शोधशीर्षक अन्तर्गत मुख्य मुख्य समस्या वा प्रश्नहरू र तिनका सम्भावित समाधान वा उत्तर नै समस्या कथन हो (शर्मा र लुइटेल्, २०५२ : २५) । प्रस्तुत शोधपत्र कक्षा छमा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाका पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटि निम्न समस्याहरूमा केन्द्रित रहेको छ:

- क) कक्षा ६मा अध्ययन गर्ने लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ?
- ख) उक्त त्रुटिका कारणहरू के के हुन् ?
- ग) उनीहरूले गर्ने मुख्य त्रुटिको क्षेत्र कुन हो ?
- घ) उक्त त्रुटिहरूका निराकरणका लागि कस्ता उपायहरू अपनाउन सकिन्छ ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

कुनै पनि कार्य निश्चित उद्देश्यमा केन्द्रित हुन्छ । उद्देश्य शोधकार्यको केन्द्रविन्दु हो । समस्या कथनमा उठाएका मूलभूत प्रश्नहरूको समाधान उद्देश्य हो (दाहाल, २०४९ : ४) । शोध समस्याले शोधार्थीलाई स्पष्ट बाटो देखाउने कार्य गर्दछ । उद्देश्यले ती समस्याहरूलाई समाधान गर्ने बाटो देखाउँछ । शोधसमस्या शीर्षकमा केन्द्रित हुन्छ । उद्देश्य समाधानमा केन्द्रित हुन्छ । त्यसैले अध्ययन अनुसन्धान गर्नु अघि समस्याको पहिचान गरी उद्देश्य निर्धारण गर्नुपर्दछ । प्रस्तुत शोधकार्यका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- क) कक्षा ६ मा अध्ययन गर्ने लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाका पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु,
- ख) उक्त त्रुटिका कारणहरू पत्ता लगाउनु,
- ग) उनीहरूले गर्ने मुख्य त्रुटिको क्षेत्र पत्ता लगाउनु,
- घ) त्रुटि निराकरण उपायहरू पत्ता लगाउनु ।

१.४ अध्ययनको औचित्य

शोधपत्रमा शोधार्थीले आफूले गर्न लागेको शोधको औचित्यमाथि प्रकाश पार्नुलाई नै शोधको औचित्य भनिन्छ। खास गरी यस शीर्षक अन्तर्गत सम्बन्धित शोधकार्यका प्राज्ञिक तथा अनुसन्धानात्मक आवश्यकता र उपयोगितामाथि प्रकाश पार्नुपर्छ र आऽनो शोधकार्य सम्पन्न भइसकेपछि त्यसबाट के कसलाई कुन कुन पक्षमा के कस्तो लाभ, उपलब्धि वा सहयोग पुग्न सक्छ सो बारेमा तर्कपूर्ण उल्लेख गरिनु पर्दछ (अवस्थी, २०६४ : ३९) ।

नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा सरकारी कामकाजको भाषा भएको कारण बाध्यात्मक स्थितिले गर्दा नेपाली भाषालाई शुद्ध र मानक भाषाको रूपमा प्रयोग गनुपर्ने अवस्था छ। त्यसैले भिन्न मातृभाषी वक्ताहरूको बोध क्षमता अभिवृद्धिका लागि समेत यो अध्ययन गर्न औचित्य र महत्त्वपूर्ण ठानिन्छ। हरेक समस्याको निराकरणका लागि सर्वप्रथम उक्त समस्या आइरहेका वक्ताका लागि लक्ष्य भाषा वा दोस्रो भाषा बोल्नु पर्दा के कस्ता सकारात्मक नकारात्मक असरहरू पर्दछन्। त्यस कुराको खोजी गरी पत्ता लगाउनका लागि यस अध्ययनको औचित्य र महत्त्व रहेको छ। भाषा सिक्ने क्रममा सिकारुले विभिन्न किसिमको त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन्। त्यस्ता विविध त्रुटिहरूमध्ये पदसङ्गतिमा त्रुटि हुने कारणहरू पनि फरक फरक किसिमका हुने हुनाले यस अध्ययन अनुसन्धानबाट मातृभाषी विद्यार्थीलाई निकै फाइदा पुग्दछ। यस्ता त्रुटि हुनुमा विशेष गरेर मातृभाषाको अनुभवको प्रभावलाई प्रमुख रूपमा लिएको छ। नेपाली र लिम्बू भाषा यी दुवै विषमपारिवारिक भाषा भएकाले यी भाषाको आआऽनै किसिमको स्वरूप र पदसङ्गति व्यवस्था रहेको पाइन्छ। लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा पदसङ्गतिको व्यवस्था कुन प्रकारले प्रयोग गर्छ ? प्रयोग गर्दा के कस्ता त्रुटिहरू गर्छन् ? ती त्रुटिको निराकरणका लागि यो अध्ययन अनुसन्धान गर्नु औचित्यपूर्ण मानिन्छ।

१.५ अध्ययनको महत्त्व

जुनसुकै भाषामा पदसङ्गतिगत भूमिकाको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको हुन्छ। यदि वाक्यमा प्रयुक्त हुने पदहरूको उपयुक्त रूप र क्रममा क्रमभङ्ग भए अर्थको अनर्थ पनि लाग्न सक्दछ, साथै हास्यास्पद अभिव्यक्ति बन्न पुग्दछ। यसले भाषाको बोध र अभिव्यक्ति क्षमतामा नकारात्मक प्रभाव पार्न सक्छ। भाषाका आधारभूत सीप सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइहरूमा समेत पदसङ्गतिगत त्रुटिले दूरगामी असर पार्ने भएकाले भाषा सिकाइ तथा शिक्षणमा पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुन्छ। भाषा सिक्ने क्रममा पदसङ्गतिगत त्रुटिका विभिन्न कारणहरू हुन सक्छन्, जसमध्ये प्रमुख रूपमा मातृभाषाका अनुभवको प्रभावलाई लिनुपर्ने हुन्छ। यसरी यस्ता त्रुटिहरूको पहिचान गरी तिनका प्रकृति र कारण पत्ता लगाउनु महत्त्वपूर्ण हुन जान्छ। त्रुटिहरूको पहिचानपछि तिनको निराकरणका लागि नेपाली भाषा शिक्षणमा के कसरी र कस्ता उपायद्वारा सुधार गर्न सकिन्छ ? त्यसतर्फ अनुसन्धान केन्द्रित गर्न नितान्त आवश्यक भएकाले पनि यो अध्ययनको औचित्य प्रस्ट्याइएको छ। कुनै पनि विषयको खोज तथा अनुसन्धान गर्नु आपैतमा एक महत्त्वपूर्ण कार्य हो। पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूका विषयमा गरिने अनुसन्धान भाषाको स्तरीयतातिर अभिप्रेरित गरी विभिन्न मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई दोस्रा भाषाका रूपमा नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा केही न केही सहयोग पुऱ्याउने छ।

विशेष गरी लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिमा धेरै किसिमका त्रुटिहरू गर्ने र निराकरणका लागि यस क्षेत्रमा गरिने भावी अनुसन्धान तथा अध्ययनलाई यस अध्ययनले आधार प्रदान गर्ने छ। सम्बन्धित भाषाका मातृभाषाहरू बहुसङ्ख्यक रहेको क्षेत्रमा स्तरीय नेपाली भाषा शिक्षणमा समेत सहयोग पुऱ्याउने छ। पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षक निर्देशिका, शिक्षण सामग्री आदिका निर्माणमा पनि यस अध्ययनले सहयोग पुऱ्याउने र भाषिक अध्ययन तथा अनुसन्धानमा समेत आधार सामग्री हुन सक्ने तथा सम्बन्धित क्षेत्रका अध्येता, शिक्षक, विद्यार्थीहरूका निम्ति सहयोग पुऱ्याउने भएकाले यसको महत्त्व तथा औचित्य स्पष्ट भएको छ। साथै विमातृभाषी नेपालीहरूका सम्बन्धित समुदायमा भाषा शिक्षण गर्नका लागि समेत यसको महत्त्व तथा औचित्य रहेको छ।

१.६ अध्ययनको क्षेत्र र सीमा

शोधको क्षेत्र र सीमा स्पष्ट भयो भने मात्र शोधकार्यको लेखन किसिमले अगाडि बढ्न सक्छ। त्यसैले शोधप्रस्तावमा निर्धारित शीर्षक अन्तर्गत कुन कुन पक्षको अध्ययन गर्ने

हो सो को किटानी गर्नुलाई शोधकार्यको सीमाङ्कन भनिन्छ। प्रस्तुत शोधकार्यलाई निम्न बादाहरूमा सीमाबद्ध गरिएको छ :

प्रस्तुत अध्ययन तेहथुम जिल्लाअन्तर्गतका तीनवटा गाविसहरू पौठाक, ओयाक्जुड र सम्दुमा रहेका चारवटा विद्यालयहरू नमुना छनोटमा परेका छन् जसमध्ये श्री शारदा निमावि पौठाक, श्री जनप्रिय उच्च मावि पौठाक, श्री सम्दु उच्च मावि, सम्दु र श्री सिद्धकाली उच्च मा.वि. ओयाक्जुङ्ग रहेका छन्। अध्ययन परेका चारवटा विद्यालयका प्रत्येक विद्यालयबाट ८ जना केटा र ८ जना केटी गरी १६/१६ जना छनोटमा परेका छन्। नमुना छनोटमा परेका जम्मा ६४ जना लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई अध्ययनको रूपमा लिइएको छ। प्रस्तुत शोधको निम्नानुसार सीमा निर्धारण गरिएको छ :

- प्रस्तुत अध्ययन कक्षा छका लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनमा मात्र सीमित रहेको छ।
- यो अध्ययन स्तरीय नेपाली भाषा सिकाइमा हुने पदसङ्गति, त्रुटिहरूको पहिचान र विश्लेषण गरी त्रुटि हुनुका कारणहरू पत्ता लगाई त्यसको निराकरण तथा उपायहरू प्रस्तुत गर्नमा केन्द्रित रहेको छ।
- प्रस्तुत अध्ययनमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा मात्र सीमित रहेको छ।

१.६ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधकार्य व्यवस्थित रूपले प्रस्तुत गर्न निम्नानुसारको रूपरेखा तयार गरिएको छ :

अध्याय एक	: शोध परिचय
अध्याय दुई	: पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा
अध्याय तीन	: अध्ययनको विधि र प्रक्रिया
अध्याय चार	: पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिको विश्लेषण
अध्याय पााच	: निष्कर्ष र सुभावहरू
	: सन्दर्भसामग्रीसूची

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा

कुनै पनि समस्याका बारेमा अनुसन्धान गर्दा पूर्वकार्यको समीक्षा गरिनु अनिवार्य हुन्छ। यसै क्रममा यो शीर्षकसाग सम्बन्धित अध्ययनलाई सरसर्ती अवलोकन गर्दा विभिन्न सन्दर्भका र प्रयोजनका लागि त्रुटिविश्लेषण सम्बन्धी प्रशस्तै अध्ययनहरू भए तापनि लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा पदसङ्गतिगत त्रुटिको विशिष्टीकृत अध्ययन भएको पाइदैन। लिम्बू भाषामा वैज्ञानिक रूपमा अध्ययन अनुसन्धान हुन जरुरी देखिन्छ। त्यसैले लिम्बू भाषा तथा अन्य भाषासाग सम्बन्धित रहेर पदसङ्गतिमा देखिएका त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएकाले पूर्वकार्यहरूको यहा कालक्रमिक रूपमा चर्चा गरिएको छ :

केसी (२०५५) ले कक्षा पाच उर्तीण मगर जाति विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको विश्लेषणात्मक अध्ययन शीर्षकमा गरिएको अध्ययनमा सस्वरपठन, शब्दोच्चरण, वाक्यगठन र विश्लेषण गरी उक्त त्रुटिहरू निराकरणका लागि सुझाव प्रस्तुत गर्ने उद्देश्य राखिएको पाइन्छ। मूलतः प्रयोगात्मक क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिमा यो शोधकार्य आधारित रहेको छ। सुर्खेत जिल्लाको सदरमुकाम र ग्रामीण क्षेत्रका ३ ओटा विद्यालयका २०-२० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुना लिइएको छ। नमुनामा मगरभाषी र नेपाली भाषिको समानुपातिक प्रतिनिधित्व गराएको देखिन्छ। निष्कर्षमा सदरमुकामका तुलनामा ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीले बढी मात्रामा त/ट वर्गका क्षेत्रमा शुद्धोच्चरणमा त्रुटि गरेको र पदसङ्गति सम्बन्धी पनि प्रशस्तै त्रुटि गरेको उल्लेख छ। यस अध्ययनमा उच्चरण सम्बन्धी त्रुटिहरूको मात्र विश्लेषणमा सीमित हुन पुगेको छ। यसले पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूको विश्लेषणलाई समेट्न सकेको देखिदैन।

मिश्र (२०५६) ले कक्षा ५ उत्तीर्ण थारू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्रमा विमातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण भएको पाइन्छ। क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिमा आधारित यस शोधमा दाङ उपत्यकाका चारवटा विद्यालयका ८० जना विद्यार्थीलाई नमुनाका रूपमा लिइएको छ। विभिन्न किसिमका प्रश्नावली तयार पारी नमुना विद्यार्थीहरूलाई परीक्षण गरी प्राप्त तथ्याङ्कलाई व्याख्या तथा विश्लेषण पद्धतिद्वारा निष्कर्षमा पुगेको छ। सात अध्यायमा समेटिएको उक्त शोधपत्र कर्ता, क्रियाबीचको पदसङ्गतिमा पनि प्रशस्तै त्रुटि भेटिएको निष्कर्षमा उल्लेख छ। नगर क्षेत्रका विद्यार्थीका

तुलनामा ग्रामीण क्षेत्रमा विद्यार्थीले बढी त्रुटि गरेको कुराको उल्लेख छ। यस अध्ययनमा नेपाली भाषा दोस्रो भाषाको रूपमा सिक्ने विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान, वर्गीकरण, वर्णन तथा विश्लेषण गरी त्रुटि निराकरणका सुझावहरू प्रस्तुत गरिएका छन्।

बानिया (२०६०) ले कक्षा ५ मा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण शीर्षकको शोधपत्रमा उच्चारणगत त्रुटिहरूको पहिचान, वर्गीकरण, वर्णन र व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ। नमुनाको रूपमा पाचथर जिल्लाका दसवटा विद्यालयबाट आठआठ लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीबाट सामग्री सङ्कलन गरी त्रुटिविश्लेषणका सिद्धान्त अनुसार तिनीहरूलाई वर्णनात्मक, विश्लेषणात्मक सिद्धान्तअनुसार तिनीहरूलाई वर्णन गरी त्रुटिविश्लेषणात्मक क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन र पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गर्दै उक्त शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ। पाच अध्यायमा विभाजित उक्त शोधका निष्कर्षमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले उच्चारण गर्दा सबैभन्दा बढी अनुनासिक, अनुस्वार, स्वरवर्णमा 'अ' र 'आ' मा त्रुटि गरेको पाइएको कुरा उल्लेख गरिएको छ। त्यसै गरी स्वरान्त, व्यञ्जन वर्ण, घोषत्व र प्राणत्वसाग सम्बन्धित उच्चारणमा पनि त्रुटि गरेको पाइएको र संयुक्त उच्चारणमा 'भ' र 'छ' मा त्रुटि गरेको कुरा उल्लेख छ। लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूसाग सम्बन्धित यो अध्ययन उच्चारणगत सेरोफेरोभिन्नै सीमित रहेको पाइन्छ।

नेपाल (२०६६) ले कक्षा पाच पूरा गरेका दनुवारी भाषी विद्यार्थीको नेपाली वर्णविन्यास र पद सङ्गति सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधमा दनुवार जातिको परिचय दिादै त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक परिचय, वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिको व्याख्या तथा विश्लेषण, लेख्य चिन्ह तथा पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटिहरूको व्याख्या एवम् विश्लेषण प्रस्तुत छ। यसको मुख्य उद्देश्य दनुवारीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपालीमा वर्णविन्यास र पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटिहरू पहिचान गर्नु, उक्त त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्नु, त्रुटि हुनुका कारण पत्ता लगाउनुका साथै त्रुटि निराकरणको उपाय प्रस्तुत गर्नु रहेको देखिन्छ। उक्त अध्ययनमा वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधि अपनाएको देखिन्छ। यसमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले पद सङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको प्रकृति, कारण र समस्या समाधानको उपायलाई समेटन नसकी केवल दनुवारी विद्यार्थीहरूमा मात्र रहेको देखिन्छ।

श्याङ्गवा (२०७०) ले सिराहा जिल्लाका तामाङभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधमा सिराहा जिल्लाका तामाङ जाति र

भाषाको सामान्य परिचय तथा त्रुटि विश्लेषणका सैद्धान्तिक अवधारणा प्रस्तुत गर्दै उच्चारण सम्बन्धी व्याख्य तथा विश्लेषण गरिएको छ । यस शोधको मुख्य उद्देश्य तामाङ भाषी-विद्यार्थीले उच्चारण गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, त्रुटिको वर्गीकरण गर्नु, त्रुटिको कारणपत्ता लगाउनु, त्रुटिको निराकरणका लागि उपायहरू पहिल्याउनु रहेको देखिन्छ । उक्त शोधमा तामाङ भाषी-विद्यार्थीहरूले विशेष गरी 'अ' ध्वनिलाई 'आ' ध्वनिमा परिवर्तन गरी उच्चारण गरेको स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्ग क्रियापदमा कुनै लिङ्गभेद नगरी उच्चारण गरेको पाइयो । 'द' वर्णको उच्चारण गर्दा 'ध' र 'त' वर्णको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि जस्ता निष्कर्ष निकालेको पाइन्छ । यस अध्ययनमा स्थलगत अध्ययन विधि मार्फत व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । यो अध्ययन उच्चारण अन्तर्गत सीमित रहेको पाइन्छ ।

दर्जी (२०७०) ले कक्षा छ मा अध्ययनरत मोरङ्गीया थारूभाषी विद्यार्थीहरूले पद सङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्रमा थारूभाषाको संक्षिप्त परिचय त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक परिचय, व्याख्या तथा विश्लेषणमा प्रस्तुत शोधपत्र स्थलगत अध्ययन विधि मार्फत प्राथमिक र द्वितीय स्रोतमा आधारित छ । यसको मुख्य उद्देश्य थारू भाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्नु, त्रुटि हुने कारण पत्ता लगाउनु, उक्त त्रुटिको पहिचान, वर्णन, विश्लेषण गर्नु जस्ता उद्देश्य राखी थारूभाषी विद्यार्थीहरूले लिङ्ग सङ्गतिमा, कर्तामा लिङ्ग निर्धारण हुने भएतापनि क्रियापदमा लिङ्ग व्यवस्था नरहेका जस्ता त्रुटि, निम्न आदर र उच्च आदर निर्धारण गर्ने क्रममा 'रे' र 'गे' शब्दको प्रयोग गरेको पाइयो । नेपाली भाषामा चार तहका आदरका तत्त्वहरू भएका कारण मोरङ्गीया थारूभाषी विद्यार्थीले आदर सङ्गतिमा त्रुटि गरेको निष्कर्ष निकालेको पाइन्छ । यो अध्ययन नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा मात्र सीमित रहेको छ ।

थापा (२०७१) ले मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधमा मगर जातिको परिचय दिदै त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक परिचय वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिको व्याख्या तथा विश्लेषण गरी उच्चारणगत त्रुटि र पदसङ्गति सम्बन्धी व्याख्या एवम् विश्लेषणमा प्रस्तुत रहेको छ । यसको मुख्य उद्देश्य उदयपुर जिल्लामा अध्ययनरत मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, उक्त त्रुटि हुने कारणहरू पत्ता लगाउनु, उनीहरूले गर्ने त्रुटि क्षेत्र पत्ता लगाउनु र त्रुटि निराकरणको उपायहरू अपनाउनु रहेको देखिन्छ । उक्त अध्ययन स्थलगत अध्ययन विधि अन्तर्गत व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । यसमा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले

विशेष गरी लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर तथा कोटिकरमा बढी त्रुटि गरेको निष्कर्ष निकालेका छन् । यस अध्ययनमा मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको प्रकृति, कारण र समस्या समाधानमा मात्र सीमित रहेको देखिन्छ ।

सिंह (२०७१) ले चाम्लिङ मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पद सङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधमा चाम्लिङ जातिको परिचय दिादै त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक परिचय पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटिको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । यसको मुख्य उद्देश्य चाम्लिङ मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू पहिल्याउनु, त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्नु, त्रुटि हुनुको कारण पत्ता लगाउनु, त्रुटि निराकरणको लागि उपायहरू सुझाउनु रहेको देखिन्छ । उदयपुर जिल्लाको पश्चिमी गाविसहरूमा केन्द्रित भई उक्त शोध स्थलगत अध्ययन विधिको प्रयोग गरी छात्र ५ र छात्रा ५ जना गरी १० जनाका दरले ६० जना छात्रछात्राहरूमा गरिएको छ । सामग्री सङ्कलन विधि अवलम्बन गरी प्राथमिक तथा गौण विधि प्रयोग गरी पदसङ्गति सम्बन्धी परीक्षाबाट सबैभन्दा बढी ५१ प्रतिशत त्रुटि कोटिमा र कम त्रुटि भेदकमध्येमा ३४ प्रतिशत त्रुटि गरेको र पदसङ्गतिको आधारमा जस्तै: लिङ्ग, वचन, पुरुष आदर, कर्ता र क्रियाबीच, नाम र सर्वनामबीच, विशेषण र विशेष्यबीच पनि ३६ देखि ४८ प्रतिशतसम्म त्रुटि भएको निष्कर्ष निकालेको पाइन्छ । यो अध्ययन पदसङ्गति सम्बन्धी मात्र सीमित रहेको देखिन्छ ।

मल्ल (२०७१) ले थारूभाषीले नेपालीको सङ्गति व्यवस्थामा गर्ने त्रुटिको अध्ययन शीर्षकमा थारूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको लेखनमा गर्ने पदसङ्गतिगत त्रुटिको पहिचान गर्ने कारण पत्ता लगाउनु, त्रुटिहरूको विश्लेषण र वर्गीकरण गर्नु, त्रुटि निराकरण निमित्त सुझाव प्रस्तुत गर्नु जस्ता उद्देश्य राख्दै सिराहा जिल्लाको कक्षा ८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीलाई क्षेत्रीय अध्ययन विधि तथा स्थलगत अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ । उक्त अध्ययनमा थारूभाषी विद्यार्थीले कर्ता र क्रियाको सङ्गतिमा ६६ प्रतिशत, कर्म र क्रियाको सङ्गतिमा ६० प्रतिशत, नाम र सर्वनामको सङ्गतिमा ५० प्रतिशत र लिङ्ग, वचन, पुरुष आदरमा पनि अत्यधिक त्रुटि गरेको निष्कर्ष निकालेका छन् । यो अध्ययन थारूभाषीले नेपालीको सङ्गति व्यवस्थामा गर्ने त्रुटि क्षेत्रमा मात्र सीमित रहेको छ ।

यसरी विभिन्न समय र विभिन्न शीर्षकमा नेपाली भाषा र मातृभाषाबीच पदसङ्गतिमा हुने त्रुटि सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान भएको पाइन्छ तर तेह्रथुम जिल्लाका लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा पद सङ्गतिगत त्रुटि सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान भएको

पाइदैन । त्यसैले यो शोध कार्य नितान्त नौलो रहेको छ । यस अनुसन्धानले गर्ने त्रुटिहरूको बारेमा चासो राख्ने तथा अध्ययन गर्न चाहने जो कोहीलाई पनि यो अनुसन्धान उपयोगी हुन सक्ने देखिन्छ ।

त्रुटिविश्लेषण अन्तर्गत पर्ने ती अध्ययनहरू मूलतः दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास, वाक्यगठन र उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिहरूमा केन्द्रित रहेका छन् । खास गरी स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा अन्य मातृभाषाहरूले गर्ने त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण प्रशस्तै भएको पाइन्छ, तापनि लिम्बू मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन भने अत्यन्तै न्यून भएको पाइन्छ । त्यसकारण यस अध्ययनले केही थप सहायता भने प्रदान गरेको छ ।

२.२ अध्ययनमा पूर्वकार्यको उपयोगिता

उक्त पूर्वकार्यका अध्ययनले विगतका अनुसन्धानलाई दिशानिर्देश गर्ने भएकाले मैले यसबाट लिम्बूभाषी वक्ताको मात्रै होइन अन्य भाषामा समेत प्रशस्त अध्ययन र अनुसन्धान हुन बाकी रहेको पाए पनि लिम्बू भाषाको पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूको अध्ययन गर्न प्रशस्त सहयोग गरेको छ । पूर्वकार्यका समीक्षाबाट त्रुटिविश्लेषण सम्बन्धी प्रशस्त अध्ययनहरू भए पनि लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण भएको पाइन्छ । लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाका पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन आवश्यक देखिएको छ । यसले पूर्वकार्यको अध्ययन प्रस्तुत शोधकार्यसाग सम्बन्धित क्षेत्र, सैद्धान्तिक आधार सहयोगी भई निष्कर्ष निकाल्न सजिलो भएकाले उपयुक्त पूर्वकार्यको उपयोगिता राखिएको छ ।

२.३ सैद्धान्तिक अवधारणा

२.३.१ त्रुटिको परिचय र परिभाषा

भाषा सामाजिक वस्तु हो । मानिसले भाषा समाजबाटै सिक्छ । भाषा पैतृक रूपमा नभई आर्जित रूपमा प्राप्त हुन्छ । कुनै पनि व्यक्ति एकै पटक भाषामा पारङ्गत हुन

सकतैन । भाषा सिक्ने क्रममा सिकारुले अनेकौं त्रुटिहरू गदै सच्याउादै सिक्किरहेको हुन्छ । मानिसका भाषा सिकाइ दुई रूपको हुन्छ । पहिलो भाषा मातृभाषाको रूपमा र दोस्रो भाषा अन्य भाषाको रूपमा सिक्छ । जस्तो रूपमा भाषा सिकेको भए पनि यो सिकाइ त्रुटिनिरपेक्ष हुन सकदैन । पहिलो भाषा मानिसले अनियन्त्रित र स्वतन्त्र वातावरणमा सिक्दछ, भने दोस्रो भाषा नियन्त्रित वातावरणमा सिक्दछ । जसरी भाषा सिकेको भए तापनि सिकारुहरूले आफूले गरेका त्रुटिबाट आवश्यक सुधार गर्दै भाषा सिक्ने काम चलिरहेको हुन्छ ।

विद्यार्थीहरूको भाषिक प्रयोगमा भएका त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्नु त्रुटिविश्लेषण हो । भाषा सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले के कस्ता त्रुटिहरू के कति कारणले गर्छन् तिनको वर्णन विश्लेषण हुन्छ । त्रुटिविश्लेषणमा त्रुटिका प्रकार, प्रकृति र क्षेत्रफलहरूको खोज गरिन्छ । त्रुटिविश्लेषणमा त्रुटिका प्रकार, प्राकृतिक क्षेत्रहरूको खोजी गरिन्छ र निराकरणका उपायहरू अपनाइन्छन् । भाषासिकाइका क्रममा त्रुटि स्वभाविक रूपले हुन्छ । विनात्रुटि भाषासिकाइ हुादैन । त्रुटिहरू न्यूनीकरण गर्दै लैजानु भाषा सिकाइको प्रक्रिया अन्तर्गत पर्दछ । त्यसैले त्रुटिहरू कम हुनु भनेको सिकाइ सबल हुनु हो । तसर्थ त्रुटिका न्यूनताले भाषिक दक्षताको सङ्केत गर्दछ । त्रुटि कुनै कमजोरी नभएर भाषासिकाइको अभिन्न पाटो हो । त्यसैले त्रुटिलाई स्वाभाविक प्रक्रियाका रूपमा लिइन्छ ।

सन् १९७० का दशकपछि त्रुटिविश्लेषणले भाषा शिक्षणमा प्रमुख स्थान पाएको हो । त्रुटिविश्लेषण मूलतः दोस्रो भाषा सिकाइका सन्दर्भमा विकसित दृष्टिकोण हो । त्रुटिविश्लेषणलाई दोस्रा भाषाका प्रसङ्गमा उल्लेख गरिएको भए पनि पहिलो भाषामा पनि त्रुटिविश्लेषण महत्त्वपूर्ण हुन्छ । परम्परागत रूपमा त्रुटिविश्लेषणलाई भाषा सिकाइको कमजोरीका रूपमा लिइन्थ्यो, असफलताको प्रतीक भनिन्थ्यो तर आधुनिक दृष्टिमा त्रुटिविश्लेषण भाषासिकाइको अभिन्न अङ्गका रूपमा लिइन्छ । त्रुटिलाई कम गरेर भाषिक दक्षता बढाउन सकिन्छ । भाषाशिक्षणका क्षेत्रमा त्रुटिविश्लेषण एक महत्त्वपूर्ण सिद्धान्त मानिएको छ । यस क्षेत्रमा सन् १९७० बाट मात्र महत्त्व पाउादै आएको देखिन्छ । विशेषतः यो दोस्रो भाषा वा अन्य भाषा शिक्षण सन्दर्भमा विकसित भएको अवधारणा हो (अधिकारी, २०५९ : १२८) । त्रुटिविश्लेषणका सन्दर्भमा विभिन्न विद्वान्हरूले निम्नानुसार धारणाहरू व्यक्त गरेका छन् :

डेभिड क्रिस्टलका अनुसार भाषाशिक्षण र सिकाइमा त्रुटिविश्लेषण एउटा प्रविधि हो जसको माध्यमद्वारा विदेशी भाषा सिक्किरहेका व्यक्तिले गर्ने त्रुटि वा भुलहरूको पहिचान

,वर्गीकरण तथा व्यवस्थित व्याख्या गरिन्छ। सिकारुले सर्भथनको कुन हदसम्म प्राप्त गर्न सकेको छ ? सो कुरा उसले गरेका त्रुटिहरूबाट व्यवस्थित ढङ्गले भल्किन्छ।

लडम्यान डिकसनरी अफ लिडविस्टिकस अनुसार त्रुटिविश्लेषण दोस्रो भाषा तथा विदेशी भाषा सिक्ने विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन र विश्लेषण हो।

डा. पारसमणि भण्डारीका भनाइमा भाषा सिक्ने वा भाषाको प्रयोग गर्ने क्रममा मानिसहरूले के कस्ता त्रुटिहरू गर्छन् र त्यस्ता त्रुटि के कति कारणले गर्दा भएका हुन्छन् भन्ने कुराको अध्ययन विश्लेषण गर्ने कामलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ।

दुङ्गोल र दाहाल भाषा सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले गर्ने के कस्ता प्रकृतिका त्रुटिहरूको निराकरण गर्न महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्दछ, त्यसलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ, भन्छन्।

माथिका परिभाषाका आधारमा हामी के भन्न सक्छौं भने भाषासिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले के कस्ता प्रकृतिका त्रुटिहरू के कारणबाट गर्ने गर्दछन् भनी गरिने अध्ययनलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ।

त्रुटिविश्लेषणलाई सिकाइका क्रममा प्रायोगिक अध्ययनका रूपमा लिइन्छ, जसले भाषा सिकाइका क्रममा कमजोरी भूल र असक्षमताको रूपमा नलिई भाषासिकाइको स्वाभाविक रूपमा लिइन्छ। भाषाशिक्षण तथा सिकाइमा देखापरेका समस्याहरूलाई सुल्झाउन सिकारुले गरेको त्रुटिहरू पहिचान र वर्गीकरण गरी त्यसको कारण पत्ता लगाएर निराकरणका उपायहरू खोजिने हुदा भाषाशिक्षण तथा सिकाइमा त्रुटिविश्लेषणको स्थान महत्त्वपूर्ण रहेको देखिन्छ। परम्परागत भाषाशिक्षणमा सिकारुले गरेका त्रुटिहरूलाई नकारात्मक रूपमा लिइएको पाइन्छ तर आधुनिक भाषाशिक्षण विद्यार्थी केन्द्रित हुने हुनाले उसका त्रुटिबाट आगामी भाषा सिकाइका अनुमान गर्न सहायक हुने हुनाले त्रुटिविश्लेषण भाषाशिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन सहयोगी हुने देखिन्छ।

२.३.२ त्रुटिको क्षेत्र र वर्गीकरण

कुनै पनि भाषा प्रयोगमा देखिने विचलन, भुल, गल्ती, रडकाइ, चिप्लाइ वा फिस्ताइलाई त्रुटि भनिन्छ, र यसलाई अरू तरिकाले अशुद्ध प्रयोग, अमानक प्रयोग, अव्यवस्थित प्रयोग आदि पनि भन्न सकिन्छ। यस्ता त्रुटिहरू नजानेर, कम जानेर, बेवास्ता गरेर, लापरवाही गरेर, कलम चिप्लेर वा जिब्रो रडकेर पनि हुने गर्दछन्। जे भए पनि

भाषाका त्रुटिक्षेत्र भनेका उच्चारणगत वर्ण, लिपिगत वर्णविन्यास, रूपविन्यास, शब्दभण्डारगत, पदावलीगत, वाक्यगत अर्थात् सङ्कथनगत, शैलीगत आदि भाषाका विभिन्न तह र पक्षहरूमा देखिने विचलनहरू नै हुन् (पौडेल, २०६९:२०३) ।

त्रुटिलाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ :

२.३.२.१ भाषिक एकाइगत त्रुटि

सिकारुका अभिव्यक्तिमा भाषाका विभिन्न तह, पक्ष वा केही उपकोटिमा देखिने त्रुटिहरूलाई भाषिक एकाइगत त्रुटि मान्न सकिन्छ, ती निम्नानुसार रहेका छन् :

क. उच्चारणगत त्रुटि

उच्चारणको अनुतान, आघात, आरोहअवरोह, गतियति आदि विभिन्न पक्ष तथा वर्णोच्चारण र विरामप्रयोगको ख्याल, पदयोग, पदवियोग, नासिक्य, अनासिक्य हलन्त, अजन्त आदि ध्वन्यात्मक स्वरूपमा देखिने त्रुटिलाई उच्चारणगत त्रुटि भनिन्छ । वर्णविन्यासका दृष्टिले लोपलाई अघोष र अघोषलाई घोष बनाउने गर्दछ । अल्पप्राणलाई महाप्राण र महाप्राणलाई बनाउने, 'ट' वर्गलाई 'त' वर्ग र 'त' वर्गलाई 'ट' वर्ग बनाउने, अकारलाई आकार र आकारलाई उकार बनाउने, 'ड', 'ढ' लाई र बनाउने, लाई 'ल' बनाउने पदान्त, हलन्तलाई अजन्त बनाउने शब्दको सुरुमा आउने हलन्त 'स'का अगाडि अ वा इ थप्ने आदि जस्ता उच्चारण त्रुटिहरू पर्दछन् (पौडेल २०६९:२०५), जस्तै: तातोलाई टाटो आदि ।

ख. वर्णविन्यासगत त्रुटि

लिपिविन्यास सम्बन्धी त्रुटिलाई वर्णविन्यास, हिज्जे वा वर्तनीगत त्रुटिका रूपमा लिइन्छ । यस सम्बन्धी विभिन्न त्रुटिहरू पर्दछन्, जस्तै :

ह्रस्व-दीर्घ सम्बन्धी, शिरविन्दु - चन्द्रविन्दु

ड, ञ, ण, न, म को प्रयोग श, ष, ब सम्बन्धी

ब-व ओ, य-ए, छे क्ष ङ-ग्य ऋ री रि

यस्ता वर्णको प्रयोग पदयोग पदवियोग आदिमा सिकारुले त्रुटि गर्दछन् (भण्डारी २०६८:१४१)

ग. रूपगत त्रुटि

शब्दको सही ढङ्गले रूपायन वा व्युत्पादन गर्न नजान्दा हुने त्रुटिलाई यस अन्तर्गत राख्न सकिन्छ, साथै बद्ध र मुक्त रूपको सोही संयोजन गर्न नजान्दा पनि यस्ता त्रुटिहरू भएका देखिन्छन् जस्तै: दुईटा 'न' वर्णको संयुक्त भएर बन्ने अकरण रूपमा एउटा न मात्र राखेर भन्दैनन्, गन्दैनन् जस्ता क्रियालाई भन्दैन, गन्दैन किसिमले अजन्त बनाउनु, एकवचनमा जोडेर बहुवचन बनाउनु (योहरू, ऊहरू, ताहरू जस्ता जसले भन्ने ठाउँमा जोले, छोरोहरू, गानुहरू डोकोहरू, कोले, सौन्दर्यता आदि (पौडेल २०६८:२०५) ।

घ. शब्दभण्डारगत त्रुटि

सिकारुमा शब्दभण्डारको कमी वा न्यूनताका कारण त्यस्ता त्रुटिहरू हुन सक्छन् । सही शब्दको प्रयोग गर्न नसक्नु, शब्दवर्गको उपयुक्त प्रयोग हुन नसक्नु, अप्रचलित स्रोतका भाषिक शब्दको प्रयोग गर्नु, एउटा अर्थको शब्दलाई अर्को अर्थमा प्रयोग गर्दा शब्द नमिल्नु वा सहप्रयोग नमिल्नु जस्ता त्रुटिहरू यस अन्तर्गत देखिन सक्दछन् ।

ङ. पदावलीगत त्रुटि

शब्द वा पदभन्दा माथिल्लो भाषिक एकाइ अथवा विशेषण र विशेष्य, टुक्का, उखान लोकोक्ति, समुच्यात्मक शब्द समूह आदिका बीचमा लिङ्ग, वचन, पुरुष आदर आदिको सङ्गति नमिल्नु, सन्निधान नमिल्नु जस्ता कुरालाई पदावलीगत त्रुटि भनिन्छ, जस्तै: यो नराम्रो केटीहरू, ठुलो वरहरू, सानो बालकहरू, निहुरेको टाउकोहरू, उसको आमा, तपाईंको भाउजू, मेरो दाजु जस्ता वाक्यहरूमा अन्य भाषाभाषिकाबाट प्रभावित पदावलीका प्रयोगलाई पनि यसै अन्तर्गत त्रुटि मान्न सकिन्छ (पौडेल २०६८:२०६), जस्तै:- तकरिवन तीन दिन ।

च. वाक्यगत त्रुटि

कर्ता र क्रियागत, विशेषण र विशेष्य, पदक्रम र वाक्यगत जटिलता आदिबाट देखिने त्रुटिलाई वाक्यगत त्रुटि भनिन्छ, जस्तै: उनीहरूले धेरै पढेको छन् । कान्छी पनि बजार गएछ । तिमीले उसलाई बोलाएको छैन आदि (भण्डारी २०६८:१४२) ।

छ. अर्थगत त्रुटि

अर्थको अन्विति नमिल्ले तथा प्रयुक्त शब्दहरूमा विरोधाभास र अस्वाभाविकता देखिने त्रुटिलाई अर्थगत त्रुटि भनिन्छ, जस्तै: तीन ट्रक खाद्यान्न प्रस्थान गरे। कार्यक्रममा आउना विचार पोख्ने मौका मिल्यो। एकै परिवारका सम्पूर्ण सातजनालाई आतङ्कारीले मारे (भण्डारी २०६८:१४२) आदि।

ज. सङ्कथनगत त्रुटि

वाक्यभन्दा माथिल्लो भाषिक एकाइसाग सम्बन्धित त्रुटिलाई सङ्कथनगत त्रुटि मानिन्छ। यस्ता त्रुटिहरू वाक्यान्तरिक नभएर अन्तरवाक्यीय प्रकृतिका हुन्छन्, जस्तै: उनीकी भाउजू घरमा आउनुभयो। उनी क्याम्पसमा पढाउछिन्। प्रतिभा मेरो बहिनी हो।

२.३.२.२ सिकाइ प्रक्रियागत विकासशील त्रुटि

त्रुटि हुनु भनेको भाषासिकाइको विकासशील अवस्थाको द्योतक हो र सिकाइप्रक्रियाको पहिचान गर्ने आधार पनि हो। एस. पिट. कर्डरले सिकाइप्रक्रियागत त्रुटिलाई व्यवस्थित, अव्यवस्थित र उत्तरव्यवस्थित गरी तीन वर्गमा विभाजन गरेका छन्। ती निम्नानुसार रहेका छन् :

- व्यवस्थित त्रुटि
- अव्यवस्थित त्रुटि
- उत्तर व्यवस्थित त्रुटि

क. व्यवस्थित त्रुटि

व्यवस्थित त्रुटिहरू खास किसिमको नियममा बाधन र अनुमान गर्ने खालका हुन्छन्। यिनलाई नियमित त्रुटि पनि भन्न सकिन्छ, र यी वैयक्तिक भन्दा समूहगत प्रकृतिका बढी हुन्छन्। यस्ता त्रुटिहरूलाई नै मूलतः अन्तर्भाषिक त्रुटि भन्न सकिन्छ। यस्ता त्रुटिहरूले सिकाइको विकासशील अवस्थालाई सङ्केत गर्छन्। यस्ता त्रुटिका आधारमा सिकारुले कति सिके, कति सिक्न बाकी छ, के सिके, के सिक्न बाकी छ, जस्ता कुरा ठम्याउन अनुमान गर्न र भाषाका खास खास पक्षमा देखिने एकनासका त्रुटिलाई व्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ, (पौडेल, २०६९:२०६) जस्तै : -सानीले काम सकायो।

-म भाइलाई स्कुल पठाम्ला।

ख. अव्यवस्थित त्रुटि

कुनै निश्चित नियममा बाधन नसकिने विविध खालका त्रुटिहरूलाई अव्यवस्थित त्रुटि मान्न सकिन्छ। यिनलाई अर्को तरिकाले अनियमित त्रुटि पनि भन्न मानिन्छ। यी वैयक्तिक अवस्थाको त्रुटिहरू मानिन्छ। यी वैयक्तिक र प्राकृतिक हुन्छन्।

ग. उत्तरव्यवस्थित त्रुटि

यसलाई असावधानीगत त्रुटि भनिन्छ किनभने नियमको ज्ञान भएपछि पनि भाषिक प्रयोगमा त्रुटि हसन पुग्छ। यसलाई एकाइका चिप्ल्याइका रूपमा लिइन्छ। कतै कतै वा ज्यादै कम मात्रामा देखिने यस्ता त्रुटिहरू कतै त्रुटिविहीन अवस्थाले हुन्छन्। सिकाइका ज्ञानको अभावभन्दा पनि यस्ता त्रुटिहरू पनि अनियमित प्रकृतिका नै हुन्छन् (अधिकारी, २०६९:१४३)।

२.३.२.३ स्रोतगत त्रुटि

सिकारुका भाषिक पृष्ठभूमिका कारणले हुने त्रुटिलाई स्रोतगत त्रुटि भन्ने गरिन्छ। यस अन्तर्गत दुई प्रकारका त्रुटिहरू पर्दछन्।

क. भाषान्तरिक त्रुटि

भाषान्तरिक त्रुटि भनेको लक्ष्य भाषाले आन्तरिक व्यवस्थित सम्बन्धित त्रुटि हो। सिकारुले भाषा सिक्दै गर्दा लक्ष्य भाषाले नियम र व्यवस्था सम्बन्धी विभिन्न त्रुटिहरू हुन सक्छन् जस्तै: तैले तलकाली खाई।

ख. अन्तर्भाषिक त्रुटि

सिकारुका मातृभाषाको स्पष्ट छाप देखिने अथवा स्रोत भाषाका व्यवस्थाबाट प्रभावित वा स्रोत भाषाको आदत र अनुभवबाट स्थानान्तरित भएर देखिने त्रुटिलाई अन्तर्भाषिक त्रुटि भनिन्छ जस्तै :उ म भन्दा अगारि अगारि हिर्छ।

२.३.२.४ गम्भीरतागत त्रुटि

यस सम्प्रेषणमा गम्भीर बाधा पार्ने वा नपार्ने आधारमा पनि त्रुटिलाई वर्गीकरण गरिएको छ। यसलाई दुई वर्गमा विभाजन गरिएको छ :

क. अर्थघातक त्रुटि

अर्थ सम्प्रेषणमा गम्भीर बाधा पार्ने अथवा भन्न खोजेको कुराभन्दा अर्को अर्थ सम्प्रेषण भई अर्थको अनर्थ हुन सक्ने खालका त्रुटिहरूलाई अर्थघातक त्रुटि भनिन्छ, जस्तै : म पो खरेल हा / म पोखरेल हा ।

ख. अर्थअघातक त्रुटि

अर्थसम्प्रेषणमा खासै बाधा नपार्ने भाषाको आन्तरिक व्यवस्थाभन्दा बाह्य व्यवस्थासित सम्बन्धित त्रुटिलाई अर्थअघातक त्रुटि भनिन्छ । यस्ता त्रुटिहरू सतही खालका हुन्छन् जस्तै : ऊ कहिले आन्छ । आन्च ? (अधिकारी, २०६९:२०८) ।

२.३.२.५ स्वररूपगत त्रुटि

भाषाको बाह्य बनोट, स्वरूप वा आकृतिका आधारमा पनि त्रुटिको वर्गीकरण र व्याख्या गर्न सकिन्छ । यस्ता त्रुटिहरू अर्थसम्प्रेषणमा त्यति घातक नभए पनि मानक प्रयोगका दृष्टिले दातमा ढुङ्गा लागेभौ किरकिर लाग्ने खालका हुन्छन् । भाषाका बाह्य स्वरूपलाई धमिल्याउने यस्ता त्रुटिहरूमा लोप, थपोट र आदेश मुख्य हुन् ।

क. लोपगत त्रुटि

प्रयोक्ताले गर्ने त्रुटिमा कुनै कुरा लोप भएको छ भने त्यसलाई लोपगत त्रुटि भनिन्छ, जस्तै: इटरी (इटहरी), माराज (महाराज) आदि ।

ख. थपोटगत त्रुटि

प्रयोक्ताले गर्ने त्रुटिमा कुनै कुरा थप भएको छ भने त्यस्तो त्रुटिलाई थपोटगत त्रुटि भनिन्छ, जस्तै : स्थायी (इस्थाई), प्रदान (परदान) आदि ।

ग. आदेशगत

प्रयोक्ताले कुनै वर्णको सट्टा अर्को वर्ण प्रयोग गर्छ भने त्यसलाई आदेशगत त्रुटि भनिन्छ, जस्तै: बैदार (बहिदार), विए (बिहे), विमारी (विरामी), अल्गो (अग्लो) आदि हुन् (पौडेल, २०६९:२१०) ।

२.३.२.६ मात्रागत त्रुटि

सिकारुले गर्ने त्रुटिको मात्रा वा परिमाण हेरेर पनि त्रुटिलाई वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । यसमा त्रुटिलाई दुई वर्गमा विभाजन गरिएको छ ।

क. आंशिक त्रुटि

वाक्यका कुनै खास अंश वा शब्द, पदसाग मात्र सम्बन्धित त्रुटिलाई आंशिक त्रुटि भनिन्छ । यस्ता त्रुटिहरूबाट समग्र अभिप्रायमा प्रभाव पर्दैन जस्तै : आमा गयो ।

ख. समग्रात्मक त्रुटि

वाक्यको समग्र अंश वा एकभन्दा बढी वाक्यसाग गासिएर देखिने त्रुटिलाई व्यापक अथवा समग्रात्मक त्रुटि भनिन्छ, जस्तै : तेरो आमाको दिदीको छोरी राम्रो नाच्छ ।

२.४ त्रुटिविश्लेषणको पद्धति

भाषासिकाइका क्रममा हुने त्रुटिहरूको विश्लेषण पश्चात् मात्र उपयुक्त परिणाम र निष्कर्ष निस्कने गर्दछ । त्रुटिविश्लेषणका क्रममा दुई तरिका वा पद्धति अपनाउन सकिन्छ : पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति र पश्चनिर्धारित कोटि पद्धति (अधिकारी, २०५३: ११४) ।

२.४.१ पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति

पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति अन्तर्गत सर्वप्रथम शिक्षार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू के कस्ता भाषा, व्याकरणगत कोटि अन्तर्गत हुन सक्छन् भनेर तिनको अनुमान गरिन्छ । त्यसपछि शिक्षार्थीहरूले गरेका खास अभिव्यक्तिहरू लिई तिनको अध्ययन गरेर प्राप्त भएका त्रुटिहरूलाई पूर्वनिर्धारित कोटिगत उच्चारण, हिज्जे, वाक्य, रूपहरूको विश्लेषण गरिन्छ । यसलाई शिक्षार्थीले गर्ने त्रुटिका बारेमा पूर्वअनुमान गर्ने पद्धतिका रूपमा लिइन्छ (दर्जी, २०७०:३८) । भाषाशिक्षण सिकाइका क्रममा विद्यार्थीको स्तर कहाँ पुगेको छ ? सो बुझ्न शिक्षणद्वारा उनीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको पूर्व कल्पना गरी सोबमोजिम मूल्याङ्कन र विश्लेषण गर्ने पद्धतिलाई पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति भनिन्छ ।

यसअन्तर्गत भाषासिकाइको क्रममा सिकारुहरूले के कस्ता किसिमका त्रुटिहरू गर्दछन् भन्ने कुराको पूर्व अनुमान गरी सोही अनुसारका अनुमानित क्षेत्रहरू निर्धारण गरी शिक्षार्थीहरूका अभिव्यक्तिगत त्रुटिलाई आधार बनाएर तिनको व्याख्या र विश्लेषण गरिन्छ । भाषिक एकाइगत त्रुटिअन्तर्गत उच्चारण, हिज्जे, रूपगत शब्द, रचनागत वाक्य आदिमा गर्दछन् ।

२.४.२ पश्चनिर्धारित कोटि पद्धति

त्रुटिविश्लेषणका क्षेत्रमा पश्चनिर्धानित कोटि पद्धति पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धतिको ठीक विपरीत प्रकृतिको हुन्छ । यसमा सिकारुका भाषिक प्रयोगगत अभिव्यक्तिका विश्लेषणका आधारमा उसले के कस्तो किसिमको त्रुटि गर्दो रहेछ भन्ने कुरा पत्ता लगाउन यस प्रकारको पद्धतिभन्दा पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति बढी उपयोगी हुन्छ, तर एउटा विद्यार्थीले खास अभिव्यक्तिका क्रममा गर्ने त्रुटिहरू पहिचान गर्न पश्चनिर्धारित कोटि पद्धति उपयोगी हुने देखिन्छ । यो पद्धति खुल्ला प्रकृतिको हुने हुनाले यसले त्रुटिका व्यापक क्षेत्रलाई समेट्न सक्ने हुन्छ । तर विशिष्टीकृत रूपमा विश्लेषण गर्नुपरेका खण्डमा भने पूर्वनिर्धारित कोटिपद्धति कै अनुसरण गर्नु पर्ने देखिन्छ । समग्र त्रुटिहरूको अध्ययनपछि मात्र त्रुटिको क्षेत्र वा पक्षको निक्यौल हुने हुदा पश्चनिर्धारित कोटिपद्धति केही खर्चिलो र समय लाग्ने हुन्छ ।

२.४.३ त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया

सिकारुले भाषासिकाइका क्रममा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण कसरी गर्ने भन्ने तरिका त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया हो । कुनै पनि प्रक्रिया पूरा हुन विभिन्न चरणहरू पार गर्नुपर्छ । प्रायोगिक भाषावैज्ञानिक एस. पिट. कर्डरले त्रुटिविश्लेषणका मुख्य तीनवटा चरणहरू उल्लेख गरेका छन् (गौतम, २०६१ :१-१०):

- पहिचान,
- वर्णन र
- व्याख्या ।

क. पहिचान

यो त्रुटिविश्लेषणको प्रथम र महत्वपूर्ण चरण हो । यस चरणमा त्रुटि कहाँ र कसरी भएको छ भन्ने कुराको पहिचान गरिन्छ । यस चरणमा निम्नबमोजिमका प्रक्रिया पर्छन् :

(अ) आदानात्मक र प्रदानात्मक

सुनाइ र पढाइको क्रमका गर्ने त्रुटिहरू आदानात्मक प्रकृतिका हुन्छन् भने बोलाइ र लेखाइ क्रममा गर्ने त्रुटिहरू प्रदानात्मक प्रकृतिका हुन्छन् । तसर्थ त्रुटिको पहिचान गर्दा सो

आदानात्मक वा प्रदानात्मक कुन प्रकारको त्रुटि हो भन्ने कुरामा त्रुटिविश्लेषक होसियार रहन आवश्यक छ ।

(आ) खुल्ला त्रुटि र लुप्त त्रुटि

सजिलै पहिचान हुने त्रुटि खुल्ला त्रुटि हो भने पहिचान गर्न कठिन त्रुटि लुप्त त्रुटि हो । खास गरी बोलाइ र लेखाइ सीपका त्रुटिहरु खुल्ला प्रकारका त्रुटिहरु हुन्छन् भने सुनाइ र पढाइका त्रुटिहरु लुप्त प्रकारका हुन्छन् ।

२.४.४ त्रुटिको वर्णन

त्रुटिलाई वस्तुगत विश्लेषणमा आधारित भई वर्णन गरिएको हुन्छ । यसअन्तर्गत प्रसङ्गगत, विषयगत, सामाजिक र पाठगत त्रुटिहरुलाई समावेश गरी यसमा वर्णन गरिन्छ । जस्तै: ह्याट भन्नुपर्नेमा क्याप भनेमा प्रसङ्गगत, समुद्रयात्राको विषयमा पानीजहाजको सट्टामा डुङ्गा भनेमा विषयगत, आदर गर्नुपर्ने सामाजिक व्यक्तिलाई अनादरवाची शब्द प्रयोग गरेमा सामाजिक र अव्याकरणिक वाक्यसंरचनाको प्रयोग भएमा पाठगत त्रुटि हुन्छ ।

२.४.५ त्रुटिको व्याख्या

यस चरणमा त्रुटि हुने कारणहरुको खोजी गरिन्छ, त्रुटिका निम्न कारणहरु हुन सक्छन् :

क. अन्तरभाषिक कारण

आऽना मातृभाषाको कारण उत्पन्न हुने समस्या यसमा पर्दछ, जस्तै : तामाङ् भाषामा 'अ' वर्ण नहुने हुनाले नेपाली भाषासिकाइमा समस्या उत्पन्न हुने ।

ख. भाषान्तरिक कारण

सामान्यीकरण, अतिसामान्यीकरण र पश्चसामान्यीकरण गर्दै भाषा सिकेमा भाषान्तरिक त्रुटि हुन्छ ।

ग. अन्य कारणहरु

भाषान्तरिक र अन्तरभाषिक कारणका अतिरिक्त हुने अन्य कारणहरूलाई निम्नानुसार सूचीकृत गरिएको पाइन्छ :

- (अ) सामाजिक सन्दर्भ
- (आ) शिक्षण सामग्रीको गलत छनोट र गलत प्रयोग
- (इ) शिक्षार्थीको उमेर
- (ई) विश्वव्यापी अवरोध वा कठिनाइ
- (उ) क्रमागत कठिनाइ
- (ऊ) लक्ष्यभाषामा नियमको अभाव
- (ऋ) कक्षाकोठाको वातावरण

त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया सम्पन्न गर्नका लागि निम्नानुसारका चरणहरू पनि रहेका पाइन्छन्:

- त्रुटिको सङ्कलन - प्रारम्भ
- त्रुटिको वर्गीकरण - विश्लेषण
- त्रुटिको व्याख्या र वर्णन - विश्लेषण
- त्रुटि निराकरण - परिणाम

२.४.६ पदसङ्गतिगत त्रुटि

वाक्यमा प्रयोग हुने पदहरूका बीच लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदरजस्ता व्याकरणात्मक कोटिमा हुनुपर्ने शब्दलाई पदसङ्गति भनिन्छ (ज्ञवाली र भट्टराई, २०६४ : १२७) । भाषाको पृथक् संरचनागत एकाइको अर्थ हुन्छ तर ती एकाइहरूले निश्चित संरचनागत स्वरूप प्राप्त गरिसकेपछि खास अर्थ प्रदान गर्ने मूलतः भाषाको वाक्यसंरचनामा अर्थले पूर्णता प्राप्त गरेको हुन्छ । वाक्यगत संरचना निर्माण हुदा त्यसमा प्रयुक्त वाक्यात्मक एकाइहरूको स्वरूप महत्त्वपूर्ण हुन्छ तर भाषाका सिकारुहरूले विभिन्न प्रभाव वा कारणले गर्दा पदहरूको मेल र व्याकरणात्मक सम्बन्धमा त्रुटिहरू गर्न पुग्छन् । यसैलाई पदसङ्गतिगत त्रुटि भनिन्छ । यस्ता त्रुटिले कतिपय सन्दर्भमा अर्थबोधक भूमिका निर्वाह गरी अर्थको अनर्थ लागेको देखिन्छ भने कतिपय त्रुटिहरू हास्यास्पद र बेढङ्गका समेत हुन पुगेको देखिन्छ ।

पदसङ्गतिगत त्रुटिका अनेक क्षेत्रहरु छन् । ती मध्ये प्रमुख क्षेत्रहरु निम्नानुसार रहेका छन् (शर्मा, २०५६ : १०२) :

१. कर्ता- क्रिया (लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर) सङ्गति,
२. नाम - सर्वनामको सङ्गति,
३. विशेष्य - विशेषणको सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि,
४. भेद्य - भेदक सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि ।

क. कर्ता र क्रियाबिच पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

कर्ता र क्रियामा लिङ्ग वचन, पुरुष र आदरको मेललाई कर्ता-क्रियाबीचको पदसङ्गति भनिन्छ । वाक्यमा कर्ता र क्रियाको सङ्गति वा मेल निम्न प्रकारको हुन्छ :

- लिङ्ग सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषामा कर्तृवाच्यका वाक्यरचनामा कर्ता जुन लिङ्गको छ त्यही लिङ्गको क्रियापदको प्रयोग भएन भने वाक्यगठन सङ्गतिपूर्ण हुदैन र त्रुटिपूर्ण हुन्छ जस्तै:

अशुद्ध

शुद्ध

- बहिनी विद्यालय गयो ।	- बहिनी विद्यालय गई ।
- बुबा बजार जान्छ ।	- बुबा बजार जानुहुन्छ ।
- रीताले पिट्यो ।	- रीताले पिटी ।
- सीता घर जान्छन् ।	- सीता घर जान्छिन् ।

- वचन सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषाको वाक्य रचनामा कर्ता वा कर्म जुन वचनमा छन् । त्यही अनुसारका क्रियापदहरु प्रयोग गरिन्छन् जस्तै :

अशुद्ध

शुद्ध

- केटो आए ।	- केटो आयो ।

- हामी घर जान्छु ।

- हामी घर जान्छौ ।

- मेरो घरमा गाइहरु छ ।

- मेरा घरमा गाइहरु छन् ।

- पुरुष सङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषाको सर्वनाम र क्रियापदले पुरुषको अन्तरलाई स्पष्ट पार्दछ । यसैले उद्देश्य भएको वाक्यमा उद्देश्य नाम वा सर्वनाम भएमा सोही अनुसार विधेयको सङ्गति मिलाउनु पर्छ अर्थात् उद्देश्य प्रथम पुरुष भए प्रथम पुरुषीय क्रियापद, द्वितीय पुरुष भए द्वितीय, तृतीय पुरुष भए तृतीय पुरुषीय क्रियापदको प्रयोग गर्नुपर्छ अन्यथा सङ्गतिमा त्रुटि हुन पुग्छ जस्तै :

अशुद्ध

शुद्ध

- म भात खान्छु ।

- म भात खान्छु ।

- हामी खेल खेल्छु ।

- हामी खेल खेल्छौ ।

- ता घर जान्छु ।

- ता घर जान्छस् ।

- आदरसम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषामा पाइने आदरले पनि व्याकरणात्मक कोटि दर्शाउँछ । यो मानवीय प्रसङ्गमा बहुवचन वा संयुक्त क्रियाद्वारा व्यक्त हुन्छ । आदर मूलतः श्रोता (द्वितीय पुरुष) र अन्य सन्दर्भ (तृतीय पुरुष) मा व्यक्त हुन्छ । श्रोता सन्दर्भमा आदरवाची सर्वनामको साथै आदरसूचक नामको प्रयोग पनि हुन्छ जस्तै :

— ता बजार जान्छस् । (अनादरवाची)

— तिमी पढ्छौ । (सामान्य आदरवाची)

— आमा भात पकाउनुहुन्छ । (उच्च आदरवाची)

— बुबा बजार गइबक्सियो । (विशिष्ट आदरवाची)

ख. नाम र सर्वनामबीच पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

वाक्यमा प्रयुक्त नामपद जुन लिङ्ग, वचन र आदरको छ सोका सङ्गतिमा आउने सर्वनाम पद पनि सोही नाम पद अनुरूप नै हुनुपर्छ जस्तै :

अशुद्ध

- छोरो स्कूलबाट आयो र छोरा खाजा खान गए ।
- दिदी क्याम्पसबाट आइन् र दिदी पढ्न बसे ।

शुद्ध

- छोरो स्कूलबाट आयो र ऊ खाजा खान गयो ।
- दिदी क्याम्पसबाट आइन् र उनी पढ्न बसिन् ।

ग. विशेष्य र विशेषण सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

वाक्यमा प्रयुक्त विशेष्यको लिङ्ग, वचन र आदर अनुसार विशेषणको लिङ्ग, वचन र आदरका मेललाई विशेषण, विशेष्य सङ्गति भनिन्छ जस्तै :

अशुद्ध

शुद्ध

- छोरी कालो छ ।	- छोरी काली छे ।
- ठूलो छोरो आए ।	- ठूला छोराहरु आए ।
- पातलो केटी आयो ।	- पातलो कोटो आयो ।

घ. भेद्य र भेदक सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

भेद्य र भेदक सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि पष्ठी विभक्ति (को, का, की, रो, री, नो, ना, नी) बीच हुने सङ्गतिलाई भेद्य-भेदक पदसङ्गति भनिन्छ । यो पनि लिङ्ग र वचनअनुसार नै हुन्छ जस्तै :

अशुद्ध

शुद्ध

- उसका भाइ गयो ।	-उसको भाइ गयो ।
- मैले मेरा छोरोलाई टोपी दिए ।	- मैले मेरा छोरालाई टोपी दिए ।
- उसका आऒुनो कोही छैनन् ।	- उसका आऒुना कोही छैनन् ।

२.५ सारांश

भाषासिकाइका क्रममा सामना गर्नुपर्ने प्रमुख समस्यामध्ये पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटि पनि एक हो । त्रुटिले सिकारुको भाषिक विकासको चित्र दिनुका साथै आवश्यक सुधारको सूचना प्रदान गर्दछ । भाषासिकाइका क्रममा गरिने त्रुटिहरु लक्ष्य भाषाको सिकाइमा मात्र

होइन नेपाली मातृभाषाले मानक नेपाली सिकाइ पनि गर्न सक्छ । भाषासिकाइका क्रममा गरिने त्रुटिहरू लक्ष्यभाषाको सिकाइमा मात्र होइन, नेपाली मातृभाषाले प्रारम्भमा जो कोहीले पनि त्रुटि गर्दछ । कुनै पनि सीप हासिल गर्नका लागि प्रयत्न र भुल दुवै अनिवार्य सर्तका रूपमा रहन्छन् । कुनै भाषाका भाषिक नियमहरू प्रयोग गर्ने क्षमताको अभावमा गरिने भाषिक नियमको गलत प्रयोग नै त्रुटि हो ।

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा त्रुटिविश्लेषणको महत्त्व धेरै रहेको छ । सिकारूले भाषा सिक्ने प्रक्रिया पहिल्याउन र शिक्षकले शिक्षण प्रक्रियामा सुधार ल्याउन मद्दत पुऱ्याउने कार्य त्रुटिविश्लेषणले गर्दछ । त्रुटिका स्रोत तथा कारक तत्त्वहरू पत्ता लगाई त्रुटिका सम्भाव्य क्षेत्रहरू, त्रुटिका पहिचान, वर्गीकरण र न्यूनीकरण गर्ने कार्य त्रुटिविश्लेषणमा पर्दछ । त्रुटिसङ्कलन, वर्गीकरण, व्याख्या, वर्णन र न्यूनीकरण गर्ने कार्य त्रुटिविश्लेषणमा पर्दछ । भाषाका सिकारूले विभिन्न प्रभाव वा कारणले गर्दा पदहरूको मेल र व्याकरणात्मक सम्बन्धमा त्रुटिहरू गर्न पुग्छन् । यसलाई पदसङ्गतिगत त्रुटि भनिन्छ । लिङ्ग, वचन, पुरुष नाम र सर्वनाम, आदर, विशेष्य, भेद्य भेदकबीच पदसङ्गति नभइदिदा अर्थबोधकको भूमिका निर्वाह गर्दा अर्थको अनर्थ लागेको देखिन्छ भने कतिपय त्रुटिहरू हास्यास्पद र बेढङ्गाका समेत हुन पुगेको देखिन्छ । अतः भाषा सिक्ने क्रममा त्रुटिविश्लेषण प्रायोगिक र सैद्धान्तिक दुवै दृष्टिले महत्त्वपूर्ण मान्न सकिन्छ ।

२.५ अध्ययनको सैद्धान्तिक अवधारणाको सम्बन्ध

प्रस्तुत स्रोत कार्य कक्षा छमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिको विश्लेषणको अध्ययन रहेको छ । यसलाई सैद्धान्तिक आधारमा व्याख्या तथा विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुग्ने कार्यलाई विश्वसनीय, आधिकारिक तथा प्रामाणिक रूप दिनका लागि उक्त पदसङ्गतिगत त्रुटिलाई विश्लेषण सिद्धान्त सैद्धान्तिक अवधारणागत आधार बनाइएको छ । अतः यहाँ अनुसन्धेय विषय र त्यसका आधारका लागि प्रस्तुत गरिएको त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणासाग अन्तरसम्बन्ध रहेको छ ।

२.७ नेपालमा बोलिने भाषापरिवार

नेपाल एक बहुभाषिक बहुसांस्कृतिक देश भएकोले यहाँ वि.स. २०६८ का अनुसार नेपालमा विभिन्न १२५ जात जातिले १२३ प्रकार भाषाको लिपि नरहेको र कथ्य भाषामा मात्र सीमित रहेको पाइन्छ । नेपालमा बोलिने भाषा नेपालको सरकारी कामकाजको भाषा मानी संविधानद्वारा मान्यता प्राप्त भाषा हो भने अन्य भाषाहरू राष्ट्रभाषा हुन् । यिनै

भाषाहरूका आधारमा नेपालमा बोलिने प्रमुख भाषाहरूलाई पाच प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । उक्त भाषा परिवारको संक्षिप्त चिनारी निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

२.७.१ भारोपेली भाषापरिवार

संसारको सबैभन्दा ठूलो समूहको भाषा भारोपेली भाषापरिवार हो । यो भाषापरिवार भारतदेखि युरोपसम्म बोलिने हुदा यसलाई भारोपेली भाषापरिवार भनिएको हो । संस्कृत, ल्याटिन, ग्रीक जस्ता प्राचीन समूह भाषाहरू यस परिवारअन्तर्गत पर्दछन् । यस परिवारमा समृद्ध भाषाहरू पर्दछन् । यस परिवारभित्रका नेपाली मैथिली, भोजपुरी, थारू, राजवंशी, अङ्ग्रेजी, कुमाल भाषाहरूमध्ये नेपाली भाषा नेपालको सरकारी कामकाजको भाषाका रूपमा मान्यताप्राप्त भाषा हो जुन २०६८ को जनगणना अनुसार ४४.६ प्रतिशतले यो भाषा बोल्दछन् ।

ख. भोटचिनियाँ भाषापरिवार

भोटचिनियाँ परिवार नेपालमा बोलिने दोस्रो ठूलो भाषिक परिवार हो । यस परिवारका भाषाहरू नेपालमा सबैभन्दा बढी बोलिन्छन् । नेपालमा बोलिने यस्ता भाषाहरूमा राई समूह, लिम्बू, सुनुवार, नेवार, गुरुङ, तामाङ, शेर्पा, याक्खा, चेपाङ, धिमाल, थामी, थकाली, पहरी, जिरेली, मेचे, लेप्चा, हायू, ब्यासी, राउटे, दुरा, तिब्बती, मगराती आदि भाषाहरू पर्दछन् (न्यौपाने, २०७३ : १३६ - १४०) ।

ग. अग्नेली भाषापरिवार

नेपालको भ्जापा र मोरङ्गका क्षेत्रमा सतार जातिले बोल्ने सन्थाल र खडिया भाषा यस परिवारअन्तर्गत पर्ने भाषा मानिन्छन् । यीमध्ये सन्थाल ४९.८५८ अर्थात् ०.१८८१ प्रतिशतले र खडिया २३८ अर्थात् ०.००८ प्रतिशतले बोल्ने गरेको पाइन्छ (न्यौपाने, २०७३ : १३६ - १४०) ।

घ. द्रविड भाषा परिवार

नेपालमा बोलिने यस भाषा परिवारमा भाँगड/ धाँगड वा उराव र किसान भाषा पर्दछन् । यीमध्ये भाँगड/धाँगड वा उराव भाषा मोरङ र सुनसरी तथा किसान भाषा भ्र्पापातिर बोलिन्छन् । यीमध्ये उराव ३३.६५१ अर्थात् ०.१२६२ प्रतिशतले र किसान १.१७८ अर्थात् ०.००४ प्रतिशतले बोल्ने गरेको पाइन्छ (न्यौपाने, २०७३ : १३६ - १४०) ।

ड. एकल भाषापरिवार

नेपालमा बोलिने भाषाहरूमध्ये कुसुन्डा भाषा नेपालको एकल भाषापरिवार मानिएको छ । यो भाषा विश्वका कुनै पनि भाषापरिवारसाग समानता नराख्ने ठानिन्छ । यो २८ अर्थात् ०.००० प्रतिशतले र किसान १.१७८ अर्थात् ०.००४ प्रतिशतले बोल्ने गरेको पाइन्छ (न्यौपाने, २०७३ : १३६ - १४०) ।

२.८ लिम्बू भाषा र भाषिकाको सामान्य परिचय

लिम्बू भाषा भोटबर्मेली भाषापरिवारमध्येको एक महत्त्वपूर्ण भाषा हो । यो भाषा भोटबर्मेलीअन्तर्गत किराती भाषा समूहमा पर्दछ । यो आङ्ग्रेजी लिपि भएको भाषा हो जसलाई सिरिजङ्गा लिपि भनिन्छ । दास (सन् १९६९) का अनुसार लिम्बूहरू आफूलाई 'याक्थुक्वा' भन्दछन् र उनीहरूको भाषालाई याक्थुङ्वा पान भनिन्छ । यसको अर्थ लिम्बूले बोल्ने भाषा भन्ने हुन्छ । लिम्बूहरू आदिवासी जनजाति हुन् । उनीहरूको थातवासलाई लिम्बुवान भनिन्छ, भनेर वाइडर्ट र सुब्बा (सन् १९८५) ले उल्लेख गरेका छन् । भौगोलिक स्थितिका आधारमा हेर्दा अरुण नदीपूर्व र टिष्टा नदी पश्चिमका पहाडी जिल्लाहरू सङ्खुवासभा, तेह्रथुम, धनकुटा, ताप्लेजुङ, पाचथर, इलाम लगायत भारतका विभिन्न ठाउँ, बर्मा र भुटानमा समेत बोलिन्छ । वसाइसराइ र रोजगारीका कारण हाल आएर यस जातिका वक्ताहरू पूर्वी तराईका जिल्लाहरू सुनसरी, मोरङ र भ्र्पापामा पनि पाइन्छन् । त्यसै गरी विश्वका विभिन्न स्थानहरू बेलायत, अमेरिका आदि मुलुकहरूमा पनि यस भाषाका वक्ताहरूको वसोवास पाइन्छ । नेपालमा लिम्बूको कुल जनसङ्ख्या ३,८९,३०० रहेको छ । यो नेपालको कुल जनसङ्ख्या २,६४९,४५० मा १.४६ प्रतिशत रहेको छ । यसरी नै लिम्बू मातृभाषी वक्ताको सङ्ख्या ३,४३,६०३ रहेको छ, जुन नेपालका कुल जनसङ्ख्याको १.२९ प्रतिशत हुन आउँछ (जनगणना, २०६८) ।

यसरी करिब नवौं शताब्दीमा नै लिम्बू भाषाको उत्थान भए तापनि त्यस समयमा कुनै भाषिक र साहित्यिक गतिविधि भएको देखादैन । साथै मुन्धुम पनि यसको अवधिमा

मौन रहेको देखिन्छ। यही शून्यतालाई सम्बोधन र उत्थान भइसकेको लिम्बू भाषालाई मध्यनजर गर्दै एकैपटक अठारौं शताब्दितर आइपुग्दा उत्साहित पुरुष सिरिजङ्गाका उदयसागै लिम्बू भाषाले आऽनो अस्तित्व जमाउन सफल भएको मानिन्छ, (काशला र अन्य, २०६७:१०,१२)।

नेपालको पूर्वी लिम्बुवान जिल्ला ९ जिल्ला लगायत काठमाडौं ललितपुर र भक्तपुरमा पनि लिम्बू भाषा बोलिन्छ। विभिन्न क्षेत्रमा फैलिएको लिम्बू भाषाका पनि भाषिका रहेका छन्। सर्वमान्य रूपमा लिम्बू भाषालाई निम्न चार भाषिकामा वर्गीकरण गरिएको छ :

क. पाचथरे (पान्थरे) भाषिका

लिम्बूका चार भाषिकामध्ये पाचथरे भाषालाई मानक भाषाका रूपमा लिइएको छ। यो भाषिका र पाचथर जिल्ला, भारतको दार्जिलिङ र सिक्किममा पनि बोलिन्छ। पाचथर जिल्लाका ४१ गाविस र धनकुटा जिल्लाको तमोर नदीपूर्वका चौबिसे क्षेत्रमा पर्ने १४ गाविसका लिम्बू भाषीहरूले पाचथरे भाषिका बोल्दछन्।

पाचथरे भाषिका लिम्बू भाषिकाहरूको सम्पर्क भाषाको रूपमा विकसित भइरहेको अवस्थामा छ। यो भाषा लेखन, प्रकाशन, पठनपाठन र बोधगम्यताका दृष्टिले भाषिकाका केही मानिसहरू जागरुक भई राष्ट्रिय रूपमा परिचित भएर पनि भाषिकाले यस खालको अवसर पाएको हुनुपर्छ।

ख. फेदापे भाषिका

यो भाषिका तेह्रथुम जिल्लामा बोलिन्छ। मानक भाषिका भएका कारणले पाचथरे भाषिका बोल्ने र लेखपढ गर्ने लिम्बूहरू धेरैले स्तरीय भाषाको प्रयोग गरेको पाइन्छ। तेह्रथुम जिल्लाका ३२ गाविसमा यो भाषिका बोलिन्छ। भाषिक निकटतालाई विचार गर्दा ताप्लेजुडे भाषिकाको सबैभन्दा निकटता राख्ने भाषिका फेदापेलाई मान्न सकिन्छ।

ग. छथरे भाषिका

यो भाषिका मुख्यतया धनकुटा जिल्लाको हात्तीखर्क, मूर्तिढुङ्गा, ताङ्खुवा, तेलिया, परेवादिन र तेह्रथुम जिल्लाका आडदिम, हमरजुङ्गा, पञ्चकन्या, फाक्चामारा, ओखे, सुदाप फुलेक, वसन्तपुर आदि गाविसमा बोलिन्छ। छथरे भाषिका अरू भाषिका बोल्ने, बुझ्ने

कठिन रहेको छ तर छथरे भाषिका बोल्ने लिम्बूहरू अरू भाषिका बुभदछन् र बोल्न पनि सक्छन् (लिम्बू, २०७३:७२) ।

घ. तमरखोले ताप्लेजुडे भाषिका

वक्तासङ्ख्याका आधारमा पाचथरेपछि दोस्रो ठूलो भाषिका हो ताप्लेजुडे भाषिका । ताप्लेजुड जिल्लाका ५० गाविसहरूमध्ये ओलाङ्जुडगोला गाविसबाहेक सबै गाविसमा लिम्बू भाषिका बोल्नेहरूको बसोबास पाइन्छ । उन्नाइस गाविस तापेथोक, इखाबुलगायत दुङ्गेसाघुहरूमा लिम्बूको एकल जनसङ्ख्या ५० प्रतिशतभन्दा बढी छ । यो ताप्लेजुड जिल्ला बाहेक सङ्खुवासभा जिल्लामा यहा लिम्बूका ११ गाविसमा बसोबास छ । ती ठाउँहरूमा पनि ताप्लेजुडे भाषिका नै बोलिन्छ ।

अध्याय तीन

अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययनको ढाचा

कुनै पनि अनुसन्धान औपचारिक एवम् व्यवस्थित कार्य भएकाले यसमा सोही अनुसन्धान विषयसाग सम्बन्धित खास विधिहरूको उपयोग गरिएको हुन्छ। अनुसन्धान कार्य कसरी सम्पन्न भएको छ भनी स्पष्ट अध्ययन विधिविनाको शोधकार्य सफल बनाउन विधि अर्थात् ढाचाको आवश्यकता पर्दछ। प्रस्तुत शोधकार्यलाई पूर्णता दिनाका लागि शोधका निर्धारित क्षेत्रहरूमा गएर निर्धारित विद्यार्थीहरूलाई विषयगत र वस्तुगत छोटोछोटा प्रश्नहरू दिएर परीक्षा सञ्चालन गरिएको छ। विद्यार्थीले उत्तरपुस्तिकामा लेखेका उत्तरहरूलाई सम्बन्धित क्षेत्रमा नै बसेर परीक्षण गर्न उचित नहुने भएकाले उक्त उत्तरपुस्तिकालाई सङ्कलन गरी घरमा शान्त वातावरण एकाग्र भई परीक्षण गरी विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूले तथ्याङ्कलाई सावधानीपूर्वक पहिचान गरी ती त्रुटिहरू कुनकुन प्रकृतिका छन् भनी विश्लेषण समेत गरिएको छ। यसरी विश्लेषणबाट निस्किएका त्रुटिहरू कुन कुन प्रकृतिका छन् भनी तिनीहरूलाई परिमाणात्मक रूपमा सङ्ख्यामा वर्गीकरण गरिएको छ। एउटा राम्रा अनुसन्धानका लागि अध्ययन ढाचा अत्यावश्यक कुरा हो। प्रस्तुत शोध क्षेत्रीय अध्ययन विधिमा केन्द्रित रही तयार पारिएको छ। आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित विषयविज्ञ तथा शिक्षकहरूबाट आवश्यक सुझावहरू लिई यस अनुसन्धान तयार पारिएको छ।

३.२ जनसङ्ख्या र नमुना छनोट

३.२.१ नमुना

प्रस्तुत शोधमा तेह्रथुम जिल्लाको पौठाक, सन्दु र आयोकजुड गाविसका १६/१६ जना विद्यार्थीहरूमध्येका ८ जना छात्र र ८ जना छात्रा गरी जम्मा ६४ जना लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ।

३.२.२ अध्ययनको क्षेत्र

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्नका लागि पौठाक, ओयाकजुड र सन्दु गाविसलाई भौगोलिक क्षेत्रका रूपमा निर्धारण गरिएको छ जसमध्ये श्री शारदा निमावि पौठाक, श्री

जनप्रिय उच्च मावि पौठाक, श्री सम्दु उच्च मावि सम्दु र श्री सिद्धकाली उच्च मावि ओयाकजुड रहेका छन् । चारवटा विद्यालयमा प्रत्येक विद्यालयबाट आठजना केटा र आठजना केटी गरी १६/१६ जम्मा ६४ जना लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई लिइएको छ । चारवटा विद्यालयलाई नमुना क्षेत्रका रूपमा निर्धारण गरिएको छ । लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर सङ्गतिगत व्यवस्थाका आधारमा पदसङ्गतिको अध्ययन यस शोधका विषयगत क्षेत्र हुन् ।

३.३ नमुना छनोट प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधमा नमुना छनोट प्रक्रियामा असम्भाव्य नमुना छनोट पद्धतिद्वारा छनोट गरिएको छ । असम्भाव्य नमुना छनोट पद्धतिमा पनि निर्णयात्मक नमुना छनोट पद्धतिद्वारा छनोट प्रक्रिया लिइएको छ । लिम्बू मातृभाषामा पोख्त रहेका र कक्षाकार्यका आधारमा उत्कृष्ट ठहरिएका कारण उक्त विद्यार्थीहरूलाई छनोटका रूपमा लिइएको हो ।

३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू

प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरूमा प्रश्नावली राखिएका छन् । रचनाका आधारमा संरचित प्रश्नावलीहरू तयार गरिएको छ । त्यसै गरी तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि मिश्रित प्रकृतिका प्रश्नावली तयार गरिएको छ । यस प्रकारका प्रश्नावलीअन्तर्गत वस्तुगत प्रश्न राखिएका छन् । प्रत्येक विद्यालयमा गई छनोटमा परेका विद्यार्थीहरूलाई प्रश्नहरू दिई परीक्षा लिएर उत्तरपुस्तिका परीक्षण गरेर निष्कर्षहरू निकाल्ने कार्य गरिएको छ ।

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया

प्रस्तुत शोध कार्यको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने क्रममा तेह्रथुम जिल्लाका चारओटा विद्यालयमा गएर प्रत्येक ८ जना छात्र र ८ जना छात्रा गरी जम्मा १६ जना लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदरसम्बन्धी विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू निर्माण गरी परीक्षा लिइएको छ । उक्त परीक्षामा लिखित र मौखिक दुवै प्रकारका प्रश्नहरू समावेश गरिएको छ । उक्त परीक्षाका आधारमा हेर्दा लिखित परीक्षामा त्यति धेरै त्रुटि नपाइए पनि मौखिक परीक्षामा बढी त्रुटि लिम्बूभाषीले गरेको पाइयो । कक्षा क्रियाकलापमा उत्कृष्ट ठहरिएका लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले दिएका परीक्षाको उत्तरपुस्तिका परीक्षण गरी निष्कर्ष निकाल्ने कार्य गरिएको छ ।

३.६ तथ्याङ्क व्याख्या तथा विश्लेषण प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि प्राथमिक स्रोतबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ। सम्बन्धित क्षेत्रमा परीक्षण गरेर प्राप्त तथ्याङ्कलाई लिङ्ग, पुरुष, आदरबाट राम्रा र सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरूलाई समग्रमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ।

अध्याय : चार

पदसङ्गतिगत त्रुटिको विश्लेषण

४.१ पदसङ्गतिको परिचय

सङ्गति भनेको मेल हो। वाक्यमा प्रयुक्त पक्षहरूबीचका आपसी व्याकरणिक मिलानलाई पदसङ्गति भनिन्छ, अथवा वाक्यमा प्रयोग हुने नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियाका बीच लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा हुने आपसी मेल वा सम्बन्धलाई पदसङ्गति भनिन्छ। पदमेल वा पदसङ्गति नभएका वाक्यको अर्थ स्पष्ट हुदैन र व्याकरणिक दृष्टिले पनि वाक्य अशुद्ध हुन्छ। पदसङ्गतिले क्रियापदका बीचमा मेल वा समानता र तुलना भन्ने बुझाउँछ। कुनै वाक्य व्याकरणिक दृष्टिले शुद्ध वा अशुद्ध के छ भन्ने आधारमा छुट्याउने पनि पदसङ्गति नै हो, जस्तै: छोरी गयो, बहिनी गयो, दाजु आए जस्ता वाक्यहरूमा पदसङ्गति नभिलेको देखिन्छ (न्यौपाने र न्यौपाने, २०६६:२१९)।

यसरी वाक्यमा प्रयोग हुने नामिक (नाम, सर्वनाम, विशेषण) पद र क्रियाका बीचमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा हुने आपसी मेल नै पदसङ्गति हो (भट्टराई र ढुङ्गेल, २०७०:१९५)।

वाक्यमा वाक्यात्मक संरचनामा एउटा पदका व्याकरणिक पक्षलाई परिवर्तन गर्ने बित्तिकै समानुपातिक रूपमा अर्को वा अन्य पदमा पनि परिवर्तन गर्नुपर्ने अवस्थालाई पदसङ्गति भनिन्छ जस्तै:

- सानो केटो रोयो।

- सानी केटी रोई।

माथिका उदाहरणमा केटो शब्दलाई परिवर्तन गरी राख्दा दोस्रा वाक्यमा केटी बनाउने बित्तिकै पहिला उदाहरणमा सानो र रोयो पनि दोस्रा उदाहरणमा क्रमशः सानो र रोयो पनि सानी र रोई हुन पुगेको छ (दर्जी, २०७०:४२)।

माथिका परिभाषाका आधारमा हेर्दा पनि वाक्यमा आउने विभिन्न किसिमको नामिक पदहरू र क्रियापदहरूका बीच यस्तो आपसी मेल वा सङ्गति हुन जरुरी हुन्छ। कुनै पनि वाक्यमा यस प्रकारको सङ्गति भएन भने यो वाक्य अशुद्ध मानिन्छ जस्तै :

अशुद्ध वाक्य

- बहिनी आयो ।
- राम्रो केटो आए ।
- रामको छोरी आयो ।
- श्यामको छोरी आयो ।

शुद्ध वाक्य

- बहिनी आई ।
- राम्रा केटा आए ।
- रामकी छोरी आई ।
- श्यामकी छोरी आई ।

माथि दायापट्टि दिइएका वाक्यहरूमा पदहरूको उपयुक्त मेल छैन । त्यसकारण पनि उक्त वाक्यहरू अशुद्ध हुन् । ती देब्रेपट्टिका वाक्यहरूमा लिङ्ग सङ्गति नमिलेको देखिन्छ । उक्त वाक्यमा कर्ता र क्रियाका बीचको सङ्गति मिलेको छैन । त्यसैले यी वाक्य अशुद्ध हुन पुगेका छन् । यसको ठीक विपरीत दायापट्टि कर्ता पदका लिङ्ग, वचन र पुरुषअनुसारका क्रियापदको प्रयोग गरिएको हुदा ती वाक्य शुद्ध देखिन्छन् । त्यसै गरी बायापट्टिका उदाहरणमा राम्रो केटो आए भन्ने वाक्य छ । उक्त वाक्यमा 'राम्रो' बहुवचन र आदर विशेषण पद छ, भने 'केटो' एकवचन र अनादर नाम विशेष्य पद छ । त्यसैले सो वाक्यमा विशेषण राम्रो र विशेष्य 'केटी' पदमा बीच वचनका आधारमा सङ्गति नमिलेको हुदा त्यो वाक्य अशुद्ध बनेको छ । उक्त वाक्यको ठीक दायापट्टि दिइएको राम्रा केटा आए भन्ने वाक्य चाहिँ शुद्ध छ किनभने त्यहाँ राम्रा विशेषण अनुरूप केटा विशेष्य पद पनि बहुवचन नै छ ।

त्यसै गरी बायापट्टिका उदाहरणमा रामको छोरी आई भन्ने वाक्य दिइएको छ । सो वाक्यमा रामको भन्ने भेदक पद र छोरी भन्ने भेद्य पदका बीच लिङ्गका आधारमा मेल नभएकाले त्यो वाक्य अशुद्ध हुन पुगेको छ । सोही वाक्यको दायापट्टि रामकी छोरी आई वाक्यमा भेदक रामकी र भेद्य छोरा पदका बीच लिङ्ग सङ्गति मिलेकाले त्यो वाक्य शुद्ध बन्न पुगेको छ । यसरी पदसङ्गति भनेको वाक्यमा आउने पदहरूको बीचको व्याकरणगत (लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर) मेल हो भन्ने बुझ्नुपर्दछ (अवस्थी र अन्य, २०६६:४३) ।

४.२ पदसङ्गतिगत त्रुटि

पदसङ्गतिअन्तर्गत स्तरीय नेपाली भाषाका वाक्यमा उद्देश्य पदावलीभिन्न रहेको पदहरूको आपसमा सङ्गति व्यवस्थालाई आधार मानेर तिनीहरूबीच हुनुपर्ने सङ्गति

व्यवस्थामा हेर्ने गरेको विचलन र बेमेललाई पदसङ्गतिगत त्रुटिका रूपमा लिइएको छ । यसकारण पदसङ्गतिगत त्रुटिको अध्ययन, विश्लेषण गर्ने क्रममा पदसङ्गतिमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने व्याकरणात्मक कोटिहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर व्यवस्थामा हुने गरेका त्रुटिहरूको अध्ययनमा मात्र यो अध्ययन केन्द्रित छ ।

लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरसम्बन्धी त्रुटिहरू नेपाली भाषालाई पहिला भाषाका रूपमा बोल्नेहरू र दोस्रो भाषाका रूपमा बोल्ने दुवै किसिमका सिकारुहरूले गर्ने गरेको पाइन्छ । यसरी त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्दा तुलनात्मक रूपमा पहिलो भाषाभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिभन्दा नेपाली भाषालाई दोस्रा भाषाका रूपमा बोल्ने सिकारुहरूले गर्ने त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण गर्नु बढी सान्दर्भिक देखिन्छ । दोस्रो भाषाभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू पहिलो भाषी विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिभन्दा बढी जटिल र गम्भीर प्रकृतिका हुन्छन् । त्यसैले यस अध्ययनमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिमा हुने लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर व्यवस्थामा हुने त्रुटिहरूको सामान्य जानकारी प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.१ लिङ्गसङ्गति

सामान्यतया लिङ्ग शब्दले पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग भन्ने बुझाउँछ । भाले-पोथी भनेर गरिने यस किसिमको वर्गीकरणलाई प्राकृतिक लिङ्ग भनिन्छ । व्याकरणात्मक हिसाबले लिङ्ग नामसाग सम्बन्धित कोटि भएकाले यसले नामका खास खास व्याकरणात्मक संरचनालाई जनाउँछ । नेपाली वाक्यमा कर्ता जुन किसिमको वा लिङ्गको छ, क्रिया पनि सोही लिङ्गको हुनुपर्छ । यसलाई लिङ्ग सङ्गति भनिन्छ (केदेम, २०६७:५५) ।

-भाइ भात खान्छ । (पुलिङ्ग)

-बहिनी भात खान्छे । (स्त्रीलिङ्ग)

४.२.२ लिम्बू भाषामा लिङ्गसङ्गति

लिम्बू भाषामा लिङ्गसङ्गति पाइदैन लिम्बूभाषीले पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गमा कर्ता जुन लिङ्गको भए पनि उनीहरूको भाषिक व्यवहारको कारण क्रियापदमा लिङ्गपरिवर्तन गरेको पाइदैन जस्तै:

पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
क) राम हिम्ओ पेक् ।	क) सीता हिम्ओ पेक्
ख) हरि तक् चा ।	ख) रीता तक् चा ।
ग) येम्बिच्छा इप्से ।	ग) मेन्छुमा इप्से ।

यसरी लिम्बूभाषीले आऽना मातृभाषाका प्रभावका कारण नेपाली भाषामा माथिका वाक्यलाई परिवर्तन गर्दा निम्नअनुसार बोलेको पाइन्छ :

पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
क) राम बजार जान्छ ।	क) सीता बजार जान्छ ।
ख) हरि भात खान्छ ।	ख) रीता भात खान्छ ।
ग) छोरो सुत्यो	ग) छोरी सुत्यो ।

४.२.३ कर्ता र क्रियापदमा लिङ्गसङ्गतिगत त्रुटि

वाक्यमा कर्ताले क्रियालाई शासन गर्ने हुनाले कर्ता जुन लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको छ, क्रिया पनि सोही लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको हुनुपर्छ । यसलाई कर्ता र क्रियाको सङ्गति भनिन्छ, जस्तै:

पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
क) श्याम बजार जान्छ ।	क) रीता बजार जान्छे ।
ख) भाइले आप खान्छ ।	ख) बहिनीले आप खान्छे ।

माथिका वाक्यमा कर्ताअनुरूप क्रियापदको प्रयोग भएको छ तर लिम्बू भाषामा लिङ्ग सङ्गति नभएकाले लिम्बू मातृभाषीले नेपाली भाषामा बोल्दा निम्नअनुसार त्रुटि गरेको पाइन्छ :

पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
क) श्याम बजार जान्छ ।	क) रीता बजार जान्छ ।
ख) भाइले आप खान्छ ।	ख) बहिनीले आप खान्छ ।

लिम्बूभाषी आऽना मातृभाषाको प्रभावले गर्दा भाषिक व्यवहार गर्ने क्रममा लिम्बूभाषीले यस्ता त्रुटिहरू प्रशस्त गर्ने गर्दछन् ।

४.२.४ विशेषण र विशेष्यबीच सङ्गति

वाक्यमा विशेष्य जुन लिङ्गको छ विशेषण पनि सोही लिङ्गको हुनुपर्छ जस्तै:

-कालो केटो (पुलिङ्ग)-कालो केटी (स्त्रीलिङ्ग)

तर लिम्बू भाषी विद्यार्थीले लिङ्गभेद नगर्ने भएकाले काली केटीको ठाउमा कालो केटी जस्ता त्रुटि गर्दछन् ।

४.२.५ भेद्य र भेदकबीच सङ्गति

भेदक (सम्बन्धवाची) वा षष्ठी विभक्ति (को, का, की, रो, रा, री, नो, ना नी) र भेद विशेषण पद पदका बीचमा हुने सङ्गतिलाई भेद्य र भेदकको सङ्गति भनिन्छ । नेपाली वाक्यमा भेद्यको लिङ्गअनुसार भेदकको लिङ्ग हुनुपर्छ जस्तै:

- श्यामको भाइ (पुलिङ्ग) - - श्यामकी बहिनी (स्त्रीलिङ्ग)

- हाम्रो छोरो (पुलिङ्ग) - - हाम्रो छोरी (स्त्रीलिङ्ग)

लिम्बू भाषामा

- श्यामले कुन्सा (पुलिङ्ग) - - श्यामले कुन्सा (स्त्रीलिङ्ग)

- आङ्गे ? सा: (पुलिङ्ग) - - आङ्गे ? सा: (स्त्रीलिङ्ग)

नेपाली भाषामा लिङ्गगत आधारमा भेदक र भेद्यबीच सङ्गति हुन्छ तर लिम्बू भाषा लिङ्गगत सङ्गति नहुनाले निम्नानुसारका त्रुटि गर्दछन्:

- श्यामको बहिनी

- हाम्रो छोरी

४.२.६ लिङ्गसङ्गतिमा हुने त्रुटिका कारणहरू

लिम्बूभाषी विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली भाषाको वाक्यात्मक संरचनामा लिङ्गसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू अर्थघातक नरहे पनि व्याकरणिक दृष्टिले त्रुटिपूर्ण नै देखिन्छन्। त्यसैले उक्त त्रुटिका कारणहरू पहिचान गर्न नेपाली र लिम्बू भाषाका वाक्यहरूलाई तुलना गर्दा स्पष्ट र खुलस्त देखिएकाले यी दुवै भाषाका एउटै अर्थ हुने वाक्यहरूलाई निम्नअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

नेपाली भाषाका वाक्यहरू

पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
-भाइ आयो ।	-बहिनी आई ।
-भतिजो घरमा छ ।	-भतिजी घरमा छे ।

माथिको पहिलो वाक्यमा कर्ता पुलिङ्ग भएकाले क्रिया पनि पुलिङ्ग नै छ। दोस्रो वाक्यमा पनि कर्ता स्त्रीलिङ्गी भएकाले क्रिया पनि स्त्रीलिङ्गी नै छ।

लिम्बू भाषाका वाक्यहरू

पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
-आन्सा? फेरे ।	-आन्सा? फेरे ।
-नाक्पा हिम्ओ वा ।	-नाक्मा हिम्ओ वा ।

माथिका लिम्बू भाषाका वाक्यहरूमा लिम्बूअनुसार कर्ता र क्रियामा भेद पाइदैन। त्यसैले लिम्बूभाषीले नेपाली भाषाका लिङ्गसङ्गतिमा कर्तामा भन्दा क्रियापदमा बढी त्रुटि गर्दछन्। नेपाली भाषामा कर्ता जुन छ क्रिया पनि त्यही हुन्छ। मातृभाषामा वा कथ्य भाषाका बढी प्रयोगका कारण पनि लिम्बूभाषीले लिङ्ग सङ्गतिमा त्रुटि गर्दछन्। यसका मुख्य कारणहरू निम्नअनुसार छन्:

- नेपाली भाषाको भन्दा लिम्बू भाषाको लिङ्गव्यवस्था फरक हुनु,
- नेपालमा नाम, विशेषण र क्रियापदमा लिङ्गभेद हुन्छ तर लिम्बू भाषामा खास खास नाम र विशेषणमा मात्र लिङ्गभेद देखिने र क्रियापदमा चाहि लिङ्गभेद नहुनु,
- लिम्बू भाषामा कर्ता र क्रियामा लिङ्गभेद नहुनु,

- नेपाली भाषामा जस्तो लिम्बू भाषामा लिङ्गसङ्गति व्यवस्था नहुनु,
- पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग बनाउदा लिम्बू र नेपाली दुवै भाषामा भिन्नाभिन्नै प्रत्ययहरू लाग्नु,
- लिम्बू भाषामा उद्देश्य र विधेयका बीच लिङ्गमा सङ्गति नहुनु ।

४.२.७ लिङ्गसङ्गतिमा हुने त्रुटिका निराकरणका उपायहरू

नेपाली र लिम्बूमा दुवै भाषामा स्त्री र पुरुष गरी लिङ्गव्यवस्था दुई प्रकारको रहेको हुन्छ । लिम्बू भाषामा कर्तामा लिङ्गव्यवस्था भए पनि क्रियापदमा लिङ्गव्यवस्था पाइदैन । त्यसैले लिङ्गसङ्गतिगत त्रुटिका निराकरणका लागि निम्न उपायहरू अपनाउन सकिन्छ :

- लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई प्रशस्त मात्रामा स्त्रीलिङ्गी र पुलिङ्गका बीचमा रहने क्रियापदहरूको अभ्यास गर्न दिने,
- दोस्रा भाषाका रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने विद्यार्थी र नेपाली भाषा बोल्ने विद्यार्थीलाई मिलाएर अध्ययन गराउने,
- वाक्यनिर्माणका लागि चाहिने कर्ता, कर्म र क्रियाबीचका तालमेलमा लिङ्गसङ्गतिको भूमिका बताइदिने ।

४.३ वचनसङ्गति

कुनै व्यक्ति वा वस्तुको सङ्ख्याको ज्ञान गराउने व्याकरणिक कोटिलाई वचन भनिन्छ । नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद सबैमा वचन व्यक्त गर्न सकिन्छ । नेपाली व्याकरणमा वचन दुई प्रकारका छन्: एकवचन र बहुवचन जस्तै:

क. उसले पाकेको आप केटालाई दियो । (एकवचन)

ख) उनीहरूले पाकेको आप खाए । (बहुवचन) (न्यौपाने र न्यौपाने :१२४)

४.३.१ लिम्बू भाषामा वचनसङ्गति

नेपाली भाषामा जस्तै लिम्बू भाषामा पनि वचनव्यवस्था पाइन्छ । लिम्बू भाषामा वचन व्यवस्था तीन प्रकारको हुन्छ, जस्तै: एकवचन, द्विवचन र बहुवचन । नेपाली भाषामा

बहुवचन जनाउनका लागि 'हरू', प्रत्यय प्रयोग हुन्छ भने लिम्बू भाषामा बहुवचन जनाउनका लागि 'हा' प्रत्यय प्रयोग गरिन्छ ।

नेपाली	लिम्बू
केटी- केटीहरू	मेन्छुमा - मेन्छुमाहा
मान्छे - मान्छेहरू	मना - मनाहा

यहा नेपाली 'हरू' शब्दले बहुवचन जनाउँछ भने लिम्बू भाषामा 'हा'ले बहुवचन जनाउने गर्दछ ।

४.३.२ लिम्बू मातृभाषीले नेपाली भाषाको वचनसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू

वचन मुख्य तथा नामपद र क्रियापद व्यक्त हुने व्याकरणात्मक कोटि हो । वचन संसारका प्रायः सबै भाषामा पाइने व्याकरणात्मक कोटि हो तर वचन भाषापिच्छे फरक हुन सक्छन् । लिम्बू भाषामा तीन प्रकारको वचनव्यवस्था भए पनि भाषिक व्यवहारले गर्दा नेपाली भाषामा प्रशस्त त्रुटि गर्दछन् जस्तै:

नेपाली भाषाको वाक्य	लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले बोल्ने वाक्य
क) केटीहरू आए ।	क) केटीहरू आयो ।
ख) उनीहरू आए ।	ख) उनीहरू आयो ।
ग) राम र श्याम विद्यालय आउदैन् ।	ग) राम र श्याम विद्यालय आउदैन् ।

माथिका वाक्यमा लिम्बूभाषीले कर्ता बहुवचन भए पनि क्रियापदमा एकवचनको प्रयोग गर्नुको मुख्य कारण उनीहरूले भाषिक स्थानान्तरण गर्ने क्रममा कथ्य भाषाको प्रभावले गर्दा वचन सङ्गतिमा त्रुटि गर्न पुग्छन् ।

क) विशेषण र विशेषणबीच सङ्गति

वाक्यमा विशेष्य जुन वचनको हुन्छ विशेषण पनि सोही वचनको हुन्छ जस्तै: रातो फुल

(एक वचन) राता फूलहरू (बहुवचन) । लिम्बू भाषामा विशेषणको वचनगत भिन्नता पाइने हुनाले निम्न त्रुटि गर्न पुग्छन्:

नेपाली

- रातो फूलहरू
- कालो केटोहरू

लिम्बू

- हे :त्ताड्वा फुड्हा
- माक्ताडवा येविच्छा

यहाँ हे :त्ताड्वा र माक्ताडवा विशेषण जनाउने शब्दहरू लिम्बू भाषाको प्रभावले राता फूलहरू भन्ने ठाउँमा रातो फूलहरू र काला केटाहरू भन्ने ठाउँमा कालो केटाहरू जस्ता त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

ख) भेदक र भेदय बीच सङ्गति

नेपाली वाक्यमा भेदको वचनअनुसार भेदकको वचन हुनुपर्छ ।

नेपाली

- मेरी बहिनी (एकवचन)
- मेरा बहिनीहरू (बहुवचन)
- आऒनो दाजु (एकवचन)
- आऒना दाजुहरू (बहुवचन)

लिम्बू

- आडगा? आन्सा? (एकवचन)
- आडगा? आन्साहा? (बहुवचन)
- आड्गा? आम्भु? (एकवचन)
- आड्गा? आम्भुहा? (बहुवचन)

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले मातृभाषाका प्रभावले गर्दा त्रुटि गर्दछन् ।

— मेरो बहिनीहरू ।

— मेरो दाजुहरू ।

४.३.३ वचनसङ्गतिमा त्रुटि हुने कारणहरू

स्तरीय नेपाली भाषा सिक्ने क्रममा लिम्बूभाषीले प्रशस्त मात्रामा त्रुटिहरू गर्ने गरेका पाइन्छन् । उनीहरूले त्रुटि गर्ने उक्त त्रुटिका कारणहरू निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

नेपाली भाषाका वाक्यहरू

एकवचन

क) ऊ भात खान्छ ।

बहुवचन

क) उनीहरू भात खान्छन् ।

- ख) भाइ स्कूल जान्छ । ख) भाइहरू स्कूल जान्छन् ।
ग) बहिनी गई । ग) बहिनीहरू गए ।

लिम्बू भाषाका वाक्यहरू

- क) खुने तक् च । क) खुन्छि? तक् मेज ।
ख) आन्सा? निसाम्हिम् पेक् । ख) आन्सासि? निसाम्हिन पिच्छि ।
ग) आन्सा? पेगे । ग) आन्सासि मेबेगे ।

(घ) सेसेहाइ नु नुमा निसाम्हिम पिच्छि । (घ) सेसेहाइ नु नुमाहा? निसाम्हिम मेबेक् ।

घ) राजु नु स्याम हिम्ओ पेसि । घ) राजु नु श्यामहा? हिम्ओ मेबेक्

माथिका नेपाली भाषामा प्रयोग गरिएका एकवचनका वाक्यहरूमा एकवचनकै कर्ताहरू क्रमशः ऊ, भाइ, बहिनी राजु, श्याम प्रयोग भएका छन् र कर्ताअनुसार नै क्रियापदहरू क्रमशः खान्छ, जान्छ, गई, गयो प्रयोग गरिएको छ । त्यस्तै बहुवचनका वाक्यहरूमा बहुवचनकै कर्ताहरू उनीहरू भाइहरू, बहिनीहरू तथा राजु र श्यामहरू (हा?) प्रयोग गरिएको छ । यहा कर्ताअनुसार क्रियापदमा खान्छन्, जान्छन् गए र गए प्रयोग हुनु । यसले के देखाउछ भने नेपाली भाषाका वाक्यरचनामा वचनले कर्ता र क्रियापद दुवैमा प्रभाव पारेको देखिन्छ । यहा स्त्रीलिङ्गी र पुलिङ्गी दुवैमा बहुवचनको प्रयोग गर्दा एउटै क्रियापदको प्रयोग हुने तथा पत्ता लगाउन सकिन्छ ।

लिम्बू भाषामा एकवचन कर्ताका रूपमा क्रमशः (च, पेक, पेक, पेगे, पेग) खेने आन्सा आन्सा र राजु र श्याम शब्दको प्रयोग भएको छ । ती वाक्यहरूमा क्रमशः च पेक्, पेक्, पेक्, पेगे र मेबेगे क्रियापदहरू प्रयोग भएको छ । त्यस्तै बहुवचनबोधक कर्ताहरू खुन्छि आन्सासि, आन्सासि राजु नु श्याम प्रयोगमा आएका छन् । बहुवचनबोधक कर्ताहरूका लागि मेज, मेबेक् मेबेक् पिच्छि शब्दको प्रयोग गरिएको छ ।

लिम्बू भाषाका वाक्यहरूलाई अध्ययन गर्दा लिम्बू भाषामा बहुवचनबोधक शब्दका रूपमा 'सि?' को प्रयोग गर्ने गरिएको पाइन्छ । सोको विकल्पमा 'हा?' पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ । यसरी 'हा?' र 'सि?' जस्ता बहुवचनबोधक क्रियाको प्रयोग नभइकन एकवचनकै प्रयोग हुने क्रियापदहरू प्रयोग भएको पाइन्छ । तसर्थ लिम्बू भाषामा वचन तीन प्रकारको

भए पनि क्रियापदमा कुनै पनि प्रभाव नपर्ने देखिन्छ, अर्थात् एकवचन र बहुवचनमा एउटै क्रियापदको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

नेपाली भाषाको वचन व्यवस्थामा एक वचन र बहुवचन गरी दुई किसिमको मात्र वचन व्यवस्था हुन्छ । तर, लिम्बूभाषाको वचन व्यवस्थामा एकवचन, द्विवचन र बहुवचन गरी तीन किसिमको वचन व्यवस्था हुने भई फरक पर्नाले त्यसको प्रभाव लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा पर्दा नेपाली भाषाको वचन पदसङ्गतनिमा त्रुटि गर्दछन् ।

४.३.४ वचनसङ्गतिगत त्रुटि निराकरणका उपायहरू

नेपाली भाषामा बहुवचन बनाउनेहरू प्रत्ययको प्रयोग गरिए जस्तै लिम्बू भाषामा 'हा' तथा 'सी' को प्रयोग गरिन्छ । यी दुई भाषाबीचको समानता हो तर नेपाली भाषामा कर्ता र क्रिया दुवैमा वचन व्यवस्था रहने र लिम्बू भाषामा क्रियापदमा वचनव्यवस्था रहने भएकै कारण वचन व्यवस्थामा त्रुटि गरेको पाइन्छ । उक्त त्रुटिहरूको निराकरणका लागि निम्नानुसारका उपायहरू अपनाउन सकिन्छ:

- नेपाली भाषाका दुईओटा वचन र लिम्बू भाषाका तीनओटा वचनको तुलना गरी क्रियापदमा रहेको भिन्नता पहिचान गराई क्रियापदमा प्रशस्त अभ्यास गर्न लगाउने,
- नेपाली र लिम्बू वचन सम्बन्धी विभिन्न वाक्यहरू लेखी दुवै भाषामा बुझाइदिने ।
- वचनले एक वा एकभन्दा धेरै भन्ने बुझाउने हादा क्रियापद पनि सोहीअनुसारको हुनुपर्ने कुराहरू बताइदिने र नबुझेसम्म बारम्बार अभ्यास गराइरहने ।

४.४ पुरुषसङ्गति

कथनका सन्दर्भमा संलग्न भएका सहभागीहरूको प्रकृतिलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटि पुरुष हो । यो विशेषः सर्वनामसाग सम्बन्धित हुन्छ (अधिकारी, २०६२:१९८) । नेपाली भाषाको व्याकरणिक व्यवस्था अनुसार कर्ता जुन पुरुषको छ, क्रिया पनि त्यही पुरुषको हुनुलाई पुरुष सङ्गति भनिन्छ । पुरुष सङ्गति तीन प्रकारका हुन्छन्: प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष, तृतीय पुरुष ।

प्रथम पुरुष - म बल खेल्छु ।

द्वितीय पुरुष - ता बल खेल्छस् ।

तृतीय पुरुष - उनीहरू बल खेल्छन् ।

४.४.१ लिम्बू भाषामा पुरुष सङ्गति व्याख्या

संस्कृत र अङ्ग्रेजी व्याकरणमा जसलाई पुरुष भनिन्छ । नेपाली र लिम्बूमा पनि यसलाई नै पुरुष भनिएको छ । नेपाली भाषामा जस्तै लिम्बू भाषामा पनि प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुष नै हुन्छ ।

जस्तै: प्रथम पुरुष- लिम्बू : आङ्गा? लाङ्भङ्गा चाःत्तुङ् ।

नेपाली : म बल खेल्छु ।

द्वितीय पुरुष-

लिम्बू : खेने? लाङ्भङ्गा केजाःत्तु ।

नेपाली : ता बल खेल्छस् ।

तृतीय पुरुष-

लिम्बू : खुन्छि? लाङ्भङ्गा मेजाःत्तु ।

नेपाली : उनीहरू बल खेल्छन् ।

लिम्बू भाषामा 'खुन्छि?' र 'खुनि?' उनीहरू भन्नाले स्पष्ट रूपमा दुई वा सोभन्दा बढी बहुवचनलाई अङ्कित गर्दछ तर सामान्य व्याकरणात्मक बोलचालमा 'खुनि?'को सट्टा द्विवचनको 'खुन्छि?' नै ज्यादा प्रयोग भएको पाइन्छ किनभने लिम्बू भाषामा बहुवचन जनाउनका लागि क्रियाले पूर्ण सहयोग पुऱ्याइएको हुन्छ ।

४.४.२ लिम्बू मातृभाषीले नेपाली भाषाको पुरुष सङ्गतिमा गर्ने त्रुटि

कुनै कुरा बोलेको बेलामा बोलचालमा सहभागीहरूको परिस्थितिगत प्रकृति व्यक्त गर्ने व्याकरणिक कोटिलाई पुरुष भनिन्छ । व्यक्तिहरूका निकटता बुझाउने प्रयोग गरिने व्याकरणको चिन्हलाई पुरुष भन्ने गरिन्छ तर लिम्बू भाषामा पुरुष सङ्गतिको व्याख्या भए पनि कर्ता र क्रियापदसाग सङ्गति मिलाउादैन् र गल्ती गर्दछन् । लिम्बू भाषाको प्रभावको कारणले त्रुटि गर्छन्,

जस्तै: मैले बुभ्यो ।

उनीहरू खेल्छ ।

माथिको वाक्यलाई नेपाली भाषामा मैले बुझे भन्ने ठाउमा लिम्बू भाषीले मातृभाषाको प्रभावले मैले बुझे जस्ता गल्ती प्रशास्त रूपमा गरेको पाइन्छ । लिम्बू भाषामा पनि पुरुष सङ्गति व्यवस्था भए पनि भाषिक व्यवहार गर्ने क्रममा उनीहरूले सो सङ्गति मिलाउदैनन् ।

४.४.३ पुरुष सङ्गतिमा लिम्बू मातृभाषीले गर्ने त्रुटिका कारणहरू

- लिम्बू र नेपाली दुवै भाषामा प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुष छन् । त्यसैले लिम्बू भाषीले नेपाली बोल्दा त्रुटि नगर्नु पर्ने हो तर नेपाली भाषाको उद्देश्य र विधेयमा पुरुष सङ्गतिका सम्बन्धमा ज्ञान नभएर उनीहरूको भाषिक व्यवहार प्रभावका कारण पनि त्रुटि हुन पुग्छन् ।
- पुरुष सङ्गतिमा लिम्बू भाषीले त्रुटि गर्ने मुख्य कारण उनीहरूको कथ्य भाषाको प्रभावले नेपाली भाषाको प्रयोग कम गर्नु ।
- लिम्बू भाषीले द्वितीय पुरुषमा पनि सर्वनाम अनुसारको क्रियापद नराखी जुनसुकै सर्वनाम भए पनि क्रियापद एउटै मात्र राखिनु ।
- नेपाली भाषामा जस्तै लिम्बू भाषाका प्रथम द्वितीय तृतीय पुरुष सर्वनाम अनुसारको क्रियापद प्रयोग नगर्नु ।

४.४.४ पुरुष सङ्गतिगत त्रुटि निराकरणका उपायहरू

पुरुष सङ्गतिगत दृष्टिले हेर्दा नेपाली भाषामा प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष, तृतीय पुरुष । यी तीनै ओटै पुरुषमा सर्वनाम अनुसारको क्रियापद राखिएको हुन्छ, तर लिम्बू भाषामा प्रथम पुरुषमा सर्वनाम जुनसुकै भएपनि क्रियापद एउटै मात्र राखिन्छ । त्यस्तै द्वितीय तृतीय पुरुषमा पनि सर्वनाम अनुसारको क्रियापद नराख्ने एउटै मात्र क्रियापदको प्रयोग गरिन्छ । यसरी हेर्दा प्रत्येक पुरुषमा भिन्नाभिन्नै क्रियापद राखिएको भए तापनि एउटा पुरुषमा एउटा मात्र क्रियापदको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । त्यसैको नेपाली भाषाको

पुरुष सङ्गतिमा लिम्बू भाषीले बढी त्रुटि गरेको पाइन्छ। यस्ता त्रुटिहरूलाई निराकरण गर्नका लागि निम्न उपायहरू अपनाउन सकिन्छ:

- नेपाली भाषामा रहेका तीन ओटै पुरुष सङ्गति व्यवस्थालाई लिम्बूभाषमा उल्था गरि दिने,
- पुरुष व्यवस्थासाग सम्बन्धित प्रशस्त अभ्यासहरू गर्न लगाउने,
- पुरुष सङ्गतिको प्रशस्त उदाहरणलाई उल्था गरी दुई भाषाका बीचमा रहने फरक बताइ दिने,
- लिम्बू भाषी र नेपाली भाषी विद्यार्थीहरूलाई मिसाएर अध्ययन कार्य गर्ने।

४.५ आदर सङ्गति

कुनै व्यक्तिमा गरिने सम्मान वा सत्कारको भाव प्रतिष्ठालाई आदर मानिन्छ। आदर व्याकरणात्क कोटि हो। वाक्यमा कर्ता जुन आदरको हुन्छ, त्यही आदर अनुसारको क्रिया हुनु आदर सङ्गति हो (दर्जी, २०७०:१०८)। नेपाली भाषामा आदर चार प्रकारका हुन्छन्, जस्तै:

निम्न - ता पढ्छस्।

मध्यम - तिमि पढ्छौं।

उच्च - तपाईं पढ्नुहुन्छ।

उच्चतम- हजुर पढिसिन्छ।

४.५.१ लिम्बू भाषामा आदर सङ्गति

लिम्बू भाषामा आदर सङ्गति व्यवस्था पाइदैन। अङ्ग्रेजी भाषाको 'यु'ले जस्तै लिम्बू भाषामा आदर जनाउने शब्द नै (खेने?) हो। लिम्बू भाषामा आदरको तह अनुसार कर्ता र क्रियापदका स्वरूपमा भिन्नता पाइदैन, जस्तै:

नेपाली : ता पढ्छस् - लिम्बू : निम्न - खेने? केनिरु।

नेपाली : तिमि पढ्छौं - लिम्बू : मध्य - खेने केनिरु।

नेपाली : तपाईं पढ्नुहुन्छ - लिम्बू : उच्च - खेने केनिरु ।

नेपाली : हजुर पढिसिन्छ - लिम्बू : उच्चतम - खेने केनिरु ।

माथिका वाक्यहरू नेपाली भाषामा आदरका तह अनुसार कर्ता र क्रियापदमा परिवर्तन भएको छ । तर लिम्बू भाषामा भने सो परिवर्तन भएको छैन । यही आधारमा लिम्बू भाषीले नेपाली भाषा बोल्दा आदरका वाक्यहरूमा प्रशस्त त्रुटि गरेको पाइन्छ । लिम्बू भाषीले भाषिक प्रभावको कारण आदरमा सङ्गति मिलाउदैनन् ।

४.५.२ लिम्बू भाषीले नेपाली भाषाको आदर सङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू

नेपाली भाषामा आदर भन्नाले सम्मान र सत्कारको भावलाई बुझिन्छ, भने आदर अनुसार क्रियापद भाषामा आदर सङ्गति हो तर लिम्बू भाषामा एउटै शब्दले आदरलाई जनाउने गर्दछ । नेपाली भाषामा आदर सङ्गति परिवर्तन भए पनि लिम्बू भाषामा खासै आदर सङ्गति व्यवस्था भएको देखिदैन । अङ्ग्रेजीको 'यु' जस्तै लिम्बू भाषामा 'खेने' शब्दले आदरको भाव जनाउने गर्दछ । लिम्बू भाषीले आफ्नो मातृभाषाको प्रभावको कारण आदर सङ्गतिमा निम्न त्रुटिहरू गरेको पाइन्छ ।

नेपाली भाषी शुद्ध वाक्य

लिम्बू भाषीले प्रयोग गर्ने त्रुटि वाक्य

क) दाजु आउनु हुन्छ ।

क) दाजु आउछ ।

ख) शिक्षक पढाउनु हुन्छ ।

ख) शिक्षक पठाउछ ।

ग) बुबा जानुभयो ।

ग) बाबु गयो ।

घ) आमा जानुभयो ।

घ) आमा गयो ।

माथिका वाक्यलाई लिम्बू भाषामा परिवर्तन निम्न अनुसार गरिएको छ ।

लिम्बू भाषी

क) आम्भु ता ।

ख) सिक्सम्बारे आःहु ।

ग) आम्वा पेगे ।

घ) आम्मा पेगे ।

माथिको लिम्बू भाषीले प्रयोग गरेका आदरगत वाक्यहरू हुन् । यसरी लिम्बू भाषीले नेपाली भाषामा भाषिक स्थानान्तरणको क्रममा आदर सङ्गति मिलाउदैनन् । त्यसैले आदर सङ्गतिमा प्रशस्त मात्रामा त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

लिम्बू भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापद परिवर्तन नहुने हुनाले उनीहरूले आदर सङ्गतिमा त्रुटि गर्न पुग्छन् । लिम्बू भाषीले कर्ता र क्रियापदमा जुनसुकै लिङ्गको आदरार्थी भए पनि एउटै वाक्य प्रयोग गर्ने गर्दछन् ।

४.५.३ आदर सङ्गतिमा त्रुटि गर्ने कारणहरू

नेपाली भाषामा सर्वनाम र क्रियापदमा निम्नलिखित आदरार्थी पाइन्छ, जसको कारण आदर सङ्गतिमा लिम्बू भाषीले नेपाली भाषामा त्रुटि गर्दछ ।

सर्वनाम		क्रियापद
निम्न आदर	ता	खान्छन्/ जान्छस्
आदर	तिमी	जान्छौ/जान्छस्
उच्च आदर	तपाईं	जानुहुन्छ
उच्चतम आदर	हजुर	गइबक्सिन्छ/गइसिन्छ

नेपाली भाषामा जस्तो लिम्बू भाषामा आदर आदरार्थी पाइदैन त्यसैले उनीहरूले यस्तो प्रयोग गर्दछन् ।

निम्न आदर	खेने	केवेक् इ ?
मध्यम आदर	खेने	केवेक् इ?
उच्च आदर	खेने	केवेक् इ ?
उच्चतम आदर	खेने	केवेक् इ ?

लिम्बू भाषामा कर्ता क्रियामा आदरार्थी पाइदैन लिम्बूभाषामा एउटै शब्दले आदर जनाउने गर्दछ ।

४.५.४ आदर सङ्गतिगत त्रुटि निराकरणका उपायहरू

नेपाली भाषामा निम्न आदर, मध्य आदर र उच्च आदर गरी तीन तहका आदर व्यवस्था रहेका छन् भने लिम्बू भाषामा आदर सङ्गति व्यवस्था वा आदरार्थी व्यवस्थामा पाइदैन । लिम्बू भाषामा आदरलाई अङ्ग्रेजीको 'यु'ले जनाए जस्तै खने शब्दले आदरार्थी जनाउछ । लिम्बू भाषामा आदरार्थी तहहरू पाइदैन । त्यसैले लिम्बू भाषीले नेपाली भाषाको आदर सङ्गतिमा त्रुटि गर्दछन् । आदरार्थी सङ्गतिगत त्रुटि निराकरणका लागि निम्ननुसार उपायहरू अपनाउन सकिन्छ ।

- नेपाली भाषाका आदर निर्धारण भने सर्वनामहरू ता, तिमी, तपाईं र हजुर जस्ता सर्वनामहरूलाई पहिचान गर्न लगाउने,
- नेपाली भाषामा रहेका तह अनुसार प्रशस्त बोल्ने अभ्यास गर्ने लगाउने,
- नेपालीका आदर तह अनुसारकै क्रियापदको प्रयोगमा अभ्यास गराउन विद्यार्थीहरूलाई घरमा पनि आङ्ग्रेजीको मातृभाषाको प्रयोग नगरीकन नेपाली आदरहरूको प्रयोग गरेर बोल्ने प्रोत्साहन गर्ने ।

अध्याय पाच

निष्कर्ष र सुभावहरू

५.१ निष्कर्ष

लिम्बू भाषा नेपालमा बोलिने १२३ (वि.सं. २०६८ को नेपालको राष्ट्रिय जनगणना अनुसार) भाषाहरू मध्येको एक राष्ट्रिय भाषा हो । जुन नेपालको पूर्वी पहाडी इलाकामा बसोबास गर्ने आफूलाई याक्थुडवा भनेर पुकारीने आदिवासी जनजाति लिम्बूद्वारा बोलिने भाषा हो । राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रभावी भाषाहरू (जस्तै: अंग्रेजी, हिन्दी, नेपाली आदि) ले अन्य भाषा भाषीहरूलाई स्वभाविक रूपमा प्रभाव पर्ने सामान्य प्रक्रिया अर्न्तगत लिम्बू भाषीलाई पनि नेपालको राष्ट्र भाषा नेपालीले केही मात्रामा प्रभाव पारेको देखिन्छ ।

लिम्बू मातृभाषीले बोल्ने भाषाहरूमध्ये एक प्रमुख पान्थरे (पाचथरे) भाषिका हो । यो भाषा नेपालको पूर्वी पहाडी भेगदेखि भारतको दार्जिलिङसम्म बसोबास गर्ने लिम्बू मातृभाषीले आफ्नो मातृभाषाका रूपमा बोल्ने गर्दछन् । लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तकको निर्माण भइसकेको छ । रेडियो नेपाल क्षेत्रीय प्रसारण केन्द्र धनकुटा तथा पूर्वाञ्चलका केही स्थानीय एफ.एम.वाट समाचार तथा अन्य कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइरहेका छन् । लिम्बू भाषिक समुदायमा आपसी सम्पर्क तथा सामाजिक, सांस्कृतिक कार्य सम्पादन गर्न यस भाषामा लेखिएको परम्परागत लिखित, साहित्य तथा सामग्रीहरू प्रशस्त मात्रामा प्रकाशित भएका छन् । हालसम्म यस भाषामा ता:न्छो:प्या तथा विभिन्न मासिक पत्रिका काठमाडौं, धनकुटा, धरानवाट प्रकाशित भइरहेका छन् ।

लिम्बू भाषामा रहेको लिङ्ग वचन, पुरुष र आदरार्थी प्रयोग व्यवस्था नेपाली भाषामा रहेको व्यवस्थाभन्दा केही भिन्न रहेको पाइन्छ । यस भाषामा लिङ्ग भेद शाब्दिक रूपमा मात्र पाइन्छ । पदावली तथा वाक्यस्तरमा लिङ्ग भेद नहुने भएकाले यस भाषामा लिङ्गका आधारमा पद सङ्गति मिल्नु आवश्यक छैन । यस भाषामा तीनवटा वचन व्यवस्था रहेको पाइन्छ । तीनवटा वचनका आधारमा पद सङ्गति मिल्नु आवश्यक छ । केही विशेषण शब्दहरूलाई एकवचनवाट बहुवचनमा बदल्दा प्रत्यय 'हा?' वा 'सि?' लाग्ने गरेको पाइन्छ, जस्तै: रातो फूल- हे:त्ताड्वा फूड्हा? । यस भाषामा तीन पुरुष व्यवस्थाअनुसार छुटाछुट्टै सर्वनामहरू रहेका छन् । प्रथम पुरुषबोध, दुईवचन र बहुवचनगत सर्वनामहरू समावेशी र असमावेशी छुट्टाछुट्टै रही सङ्गति लिने गर्दछन् । यस भाषामा आदरार्थी

प्रयोगका तह (निम्न, मध्यम र उच्च) रहेको पाइदैन । यसर्थ, लिम्बुभाषामा आदरार्थीका आधारमा पद सङ्गति मिल्नु आवश्यक छैन ।

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीमा ७० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले लिङ्ग सङ्गतिगत त्रुटि गरेका छन् । उनीहरूले पुलिङ्ग सङ्गतिमा भन्दा स्त्रीलिङ्ग सङ्गतिमा बढी त्रुटिहरू गरेका छन् । यस क्षेत्रमा उनीहरूको त्रुटि भेद्य र भेदकबीच सङ्गति नमिलाउादै विशेषण र विशेष्यबीचको सङ्गति नमिलाउादा, कर्ता र क्रियापदबीच सङ्गति नमिलाउादा हुने गरेको पाइन्छ । यस क्षेत्रमा उनीहरूको सर्वाधिक त्रुटि क्षेत्र भेद्य भेदकबीचको स्त्रीलिङ्गीय सङ्गतिमा हुने त्रुटि रहेको छ ।

उक्त त्रुटिहरू हुनुका प्रमुख कारणहरूमा नेपाली भाषाको आऽनै कारण तथा शिक्षणसाग सम्बन्धित कारणहरू रहेका छन् । लिम्बू भाषाको लिङ्ग सङ्गतिमा कुनै फरक नभई उस्तै हुने भएकाले नेपाली भाषामा जस्तै लिम्बू भाषामा स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्गका आधारमा पद सङ्गति मिल्नु आवश्यक छैन । त्यही कुरा नेपाली भाषा सिकाइमा स्थानान्तरण हुन खोज्दा बढी त्रुटि हुने गरेको देखिन्छ । उनीहरूलाई स्तरीय नेपालीमा लिङ्गका आधारमा कर्ता र क्रियापदबीच सङ्गति मिल्नुपर्छ भन्ने सामान्य ज्ञान रहे पनि भेद्य र भेदकका बीचमा पद सङ्गति हुनुपर्दछ । विशेषण र विशेष्यबीचमा पनि लिङ्गका आधारमा सङ्गति फरक हुन्छ । यसकारण उनीहरूले स्त्रीलिङ्गी भेद वा विशेष्यसाग पनि विशेषणले पुलिङ्गी रूप प्रयोग गरेर बोलिरहेका वा लेखिएका हुन्छन्, जस्तै: मेरो बहिनी । राम्रो केटी आदि ।

यस्ता खाले त्रुटिहरू हटाउने एक प्रमुख माध्यम भनेको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप नै हो । तर उक्त त्रुटिहरू जस्ताको त्यस्तै रहनुको कारण शिक्षणसाग सम्बन्धित विषय पनि जिम्मेवार रहेको देखिन्छ ।

केही विद्यार्थीले वचन सङ्गतिमा त्रुटि गरेका छन् । यस क्षेत्रमा देखिएको यो त्रुटि पुरुष सङ्गतिगत त्रुटिपछिको दोस्रो सर्वाधिक त्रुटि हो । उनीहरूले एकवचनमा भन्दा बहुवचन सङ्गतिमा बढी त्रुटि गरेका छन् । यस क्षेत्रमा उनीहरूको त्रुटि बहुवचनमा विशेषण र विशेष्यबीच सङ्गति नमिलाउादा हुने गरेको छ । अन्य त्रुटिहरूमा बहुवचन कर्तासाग पनि क्रियापदको एकवचनगत रूप प्रयोग गरेर हुने त्रुटि असङ्ख्येय नाम भएको कर्तासाग क्रियापदको बहुवचनगत रूप प्रयोग गर्दा हुने त्रुटि, जस्तै: हामीहरू पढ्छ ।

उनीहरू घरबाट पढ्न आउछ। यस क्षेत्रमा उनीहरूको सर्वाधिक त्रुटि क्षेत्र बहुवचनमा विशेषण-विशेष्यबीच र भेद्य-भेदकबीच वचनगत सङ्गति नमिल्दा हुने त्रुटि नै हो।

उक्त त्रुटिहरू हुनुको प्रमुख कारणहरूमा मातृभाषाको प्रभाव, नेपाली भाषाका आन्तरिक कारणहरूमा मातृभाषाको प्रभाव। उपयुक्त भाषिक वातावरणको कमी, शिक्षणसाग सम्बन्धित कुराका अभाव, विद्यार्थीको व्यक्तिगत क्षमता आदि रहेका छन्। लिम्बू भाषामा एकवचन, द्विवचन, बहुवचन गरी तीन वचन व्यवस्था रहेको। सोही अनुसारको सङ्गति व्यवस्था पनि रहेको पाइन्छ। त्यसैगरी यस भाषामा भेदक विशेषणको रूपका आधारमा, वचनका आधारमा परिवर्तन गरिएको पाइन्छ, जस्तै: श्यामले कुसा। श्यामको छोरा। श्यामले कुसाहा?। श्यामका छोराहरू। यही मातृभाषाको प्रभावका कारण उनीहरू बढी आत्मलिष्ट नेपाली वचनगत सङ्गतिमा त्रुटि गरेको पाइन्छ। नेपाली भाषामै रहेको नियमको गलत सामान्यीकरणबाट पनि केही त्रुटिहरू हुन पुगेका छन् भने उपयुक्त भाषिक वातावरणको कम, शिक्षक तालिम अप्राप्त हुनु, नेपाली पहिलो भाषी र दोस्रो भाषी विद्यार्थीलाई एकै ठाउँमा राखी सामूहिक शिक्षण गर्न आदि पनि त्रुटिका कारणहरू रहेका छन्।

उक्त विद्यार्थीहरूमा ९८ प्रतिशत विद्यार्थीले पुरुष सङ्गतिगत त्रुटि गरेका छन्। यो त्रुटि उनीहरूको अन्य लिङ्ग, वचन र आदरार्थीमा भएका त्रुटिहरूभन्दा सर्वाधिक त्रुटि प्रथम पुरुष र द्वितीय पुरुष सङ्गतिमा रहेको पाइएको छ। यस क्षेत्रमा उनीहरूको त्रुटि द्वितीय पुरुष र प्रथम पुरुष बहुवचन कर्तासाग क्रियापदको सङ्गति नमिलाउदा हुने त्रुटि र प्रथम पुरुष कर्तासाग क्रियापदको सङ्गति नमिलाउदा हुने त्रुटि रहेको छन्। उनीहरूले द्वितीय पुरुष कर्तासाग आऽनो क्रियापदको कर्ता तृतीय पुरुषात्मक रूपको प्रयोग गरेको पाइन्छ, जस्तै: उनीहरू जान्छ। हामी पढ्छ, आदि। त्यसैगरी प्रथम पुरुष कर्तासाग आउने क्रियापदमा चन्द्रबिन्दुको प्रयोग नगर्दा त्रुटि गरेका छन्, जस्तै: म गए। हामी घर जान्छ, आदि।

यस क्षेत्रमा उनीहरूको सर्वाधिक त्रुटि क्षेत्र द्वितीय पुरुषसाग क्रियापद सङ्गति नमिल्दा हुने गरेको पाइएको छ। उनीहरूको त्रुटिको प्रकृतिलाई हेर्दा प्रथम पुरुष कर्तासाग आउने क्रियापदमा चन्द्रबिन्दु प्रयोग नगरेको पाइयो। द्वितीय पुरुष बहुवचन कर्तासाग आउने क्रियाबीच सङ्गति नमिल्दा हुने त्रुटिहरू केही नियमति र सामूहिक खालका पाइएका छन्। यस्तो त्रुटिहरू हुनुका प्रमुख कारणहरूमा मातृभाषाको प्रभाव, नेपाली भाषाको आऽनै

भाषान्तरिक कारण, स्तरीय भाषिक प्रयोग अभ्यासको कमी, शिक्षणसाग सन्बन्धित कारणहरू आदि रहेका छन् ।

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले वचन सङ्गति र लिङ्ग सङ्गतिमा विशेषण-विशेष्यबीच र भेद-भेदक बीचको सङ्गतिगत पक्षमा बढी त्रुटि गरेका छन् । पुरुष सङ्गति र लिङ्ग सङ्गतिमा चाहा कर्ता र क्रियापदबीचको सङ्गतिगत पक्षमा केही त्रुटि गरेका छन् ।

आदर सङ्गतिगत व्यवस्थालाई नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाबीच अध्ययन गर्दा नेपाली भाषामा निम्न आदर, मध्यम आदर, उच्च आदर, उच्चतम आदरजस्ता चार किसिमको आदर व्यवस्था रहेको छ र यी चार किसिमको आदर व्यवस्थालाई जनाउन क्रमशः ता, तिमी, तपाइा र हजुरजस्ता सर्वनामिक शब्दहरूको प्रयोग गरिन्छ ।

अन्त्यमा लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूको स्तरीय नेपाली पद सङ्गतिमा उच्च त्रुटि गर्ने गरेको पाइएको छ । यो नेपाली भाषा शिक्षणमा देखिएको एक समस्या तथा चुनौति पनि हो । तापनि उनीहरूको त्रुटिहरूमा प्रायः साभ्ता विशेषता र कारणहरू भएकाले यस्ता त्रुटिहरू यदि योजना र सुभावापूर्ण शिक्षण सिकाइ प्रविधि अपनाइएको खण्डमा कम गर्न वा सुधार गर्न सकिने नै देखिन्छ ।

५.२ सुभावाहरू

भाषा सिक्ने क्रममा त्रुटि हुने गर्दछ । एउटा बालकले अनेकौं त्रुटिका माझ आउनु भाषा सिक्ने क्षमताको उपयोग गर्दै अनुकरण र प्रयोग अभ्यासबाट सिक्दछ । भाषा मानवीय आधारभूत तथा अनिवार्य आवश्यकता विषय हो । त्यसैले व्यक्तिले पहिलो भाषाको आधारभूत भाषिक सीप केही सहज वातावरणमा सिक्न सके पनि त्यतिले मात्र उसको भाषिक आवश्यकता पूरा हुन सक्दैन । त्यसैले थप भाषिक कौशलता प्राप्तिका लागि र भाषाको स्तरीय तथा मानक रूप सिक्नेका लागि भाषा शिक्षणको आवश्यकता रहेको हुन्छ । अर्कोतिर उसको पहिलो भाषामार्फत भाषिक आवश्यकता पूरा नभएमा उसले दोस्रो भाषाका रूपमा अन्य भाषाहरू सिक्नुपर्ने हुन्छ । त्यस अवस्थामा अझ भाषा शिक्षणको अपरिहार्यता रहन्छ । भाषा सिकाइका क्रममा हुने त्रुटिहरूको निराकरण गर्ने उद्देश्य भाषा शिक्षणले लिएको हुन्छ । त्रुटि निराकरणका लागि सर्वप्रथम त्रुटिको पहिचान, व्याख्या विश्लेषण पश्चात त्रुटिका कारणहरू पत्ता लगाइ निराकरणका त्रुटिको मार्ग पहिल्याउनु पर्ने हुन्छ ।

पहिलो भाषा सिकाइको अपेक्षा दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा बढी त्रुटिहरू हुने गरेको पाइन्छ। यस अध्ययनमा पनि भर्खर प्राथमिक तह पूरा गरी कक्षा छमा अध्ययन गरिरहेका लिम्बू मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा स्तरीय नेपालीको पद सङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको छ। यस अध्ययनमा तेह्रथुम जिल्लाको उत्तर पूर्वी भेगका तीनवटा गाविसमा अवस्थित चार विद्यालयमा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमूनाको रूपमा छनोट गरी स्तरीय नेपाली पद सङ्गतिमा गर्ने उनीहरूको त्रुटिहरूको पहिचान, विश्लेषण र निष्कर्ष समेत दिइएको छ।

यस अध्ययनको विद्यार्थीहरूमा भएका विविध समस्या तथा भाषा शिक्षणमा एक चुनौतिका रूपमा देखिएका यी समस्याहरूलाई निश्चित ठहरसमेत गरेको छ। ठहर गरेका ती समस्याहरूको निराकरण गर्न के, कसरी र कस्ता उपायहरू अवलम्बन गरिनु पर्दछ। सो सम्बन्धमा उल्लेख गर्न आवश्यक भएकाले समस्या निम्नानुसार बुदाहरूमा सुझावहरू प्रस्तुत गरिएका छन् :

- पाठ्यक्रममा नेपाली विषयलाई छुट्याइएको पाठ्यभारमा थप गरी सानै कक्षाबाट नेपाली शिक्षणमा विशेष जोड दिई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने शिक्षार्थीलाई नेपाली पहिलो भाषी विद्यार्थीका तुलनामा बढी ध्यान दिएर शिक्षण गरिनु पर्दछ।
- विषयगत शिक्षणको व्यवस्था गरी शिक्षण तालिमलाई अनिवार्य बनाइनु पर्दछ। तालिम प्राप्त शिक्षकले पनि विपरीत प्रभावकारी शिक्षण गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी अनुगमन प्रणालीलाई व्यवस्थित गरी पुरस्कार र सजायको व्यवस्था गरिनु पर्दछ।
- सकेसम्म कक्षा व्यवस्थापन गर्दा फरक-फरक मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूलाई मिलाएर समूह निर्माण गरी विद्यालयभित्र र बाहिर पनि स्तरीय नेपाली भाषिक वातावरण निर्माण गरिनुपर्छ, यस कुरामा सम्बन्धित विषय शिक्षक नै चनाखो रहनु पर्दछ।
- पाठ्यपुस्तकमा पद सङ्गतिको ज्ञान र अभ्यास अत्यन्त थोरै समावेश गरिनुले विद्यार्थीहरूबाट नै गरिएका त्रुटिहरू प्रशस्त पाइन्छन्। त्यसकारण पद सङ्गतिलाई पाठ्यपुस्तकमा महत्त्वका साथ समावेश गरिनु पर्दछ।

- दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली शिक्षण गर्दा पहिलो तथा दोस्रो भाषाको बारेमा पनि ज्ञान भएको शिक्षकलाई भाषा शिक्षण गर्न लगाउने वातावरण उपलब्ध गराई प्रशस्त अभ्यासमा संलग्न गरी त्रुटिलाई कम गर्न सकिन्छ ।
- नेपाली विषय सजिलो विषय हो, जसले पनि पढाउन सक्छ भन्ने परम्परावादी सोच र गलत धारणाले गर्दा अरू नै विषयका शिक्षकले शिक्षण गर्दा विद्यार्थीहरूले भाषा सिकाइमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न सक्दैन । त्यसकारण सम्बन्धित विषयमा, सम्बन्धित शिक्षक हुनु आवश्यक मानिन्छ । विद्यार्थीहरूलाई सीमित समय, निर्धारित पुस्तकहरूबाट मात्र भाषामा पोख्त बनाउन नसकिने भएकाले उनीहरूलाई विभिन्न मौखिक तथा लिखित सहकार्यकलापहरू पनि गराउन जरुरी देखिन्छ, जस्तै: वादविवाद, वक्तृत्वकला, निबन्ध लेखन, कविता लेखन जस्ता क्रियाकलापहरू गराउनु पर्दछ ।
- नेपाली भाषाप्रति उपेक्षित मानसिकताका कारण पनि नेपाली भाषाको प्रयोगगत त्रुटिहरूको सङ्ख्या बढी देखिएको पाइन्छ । यसरी नेपाली भाषालाई जसरी बोले पनि र जसरी लेखे पनि हुन्छ भन्ने धारणाले प्रश्रय पाइरहेको छ । यस्ता किसिमको गलत धारणालाई हटाएर नेपाली भाषाको उत्थानका लागि भाषाप्रतिको मोह जगाउनु पर्ने देखिन्छ ।
- आधुनिक भाषा शिक्षणका प्रविधि अवलम्बन गरी भाषा शिक्षणलाई सीपपरक, प्रयोगपरक तथा अभ्यास केन्द्रित बनाउनु पर्दछ ।
- भाषा शिक्षण सामग्री पठन सामग्री तथा सहायक सामग्रीहरूको समुचित प्रयोग गरी सिकाइलाई बालमनोविज्ञानमा आधारित बनाउनु पर्दछ ।
- भाषाका सीपहरूको विकास हुने गरी एकीकृत रूपमा शिक्षण गर्न आवश्यक छ ।
- विद्यार्थीलाई विपरीत रूपमा कक्षाकार्य र गृहकार्यमा सरिक गराई निरन्तर पृष्ठपोषण दिई निमाणात्मक मूल्याङ्कनलाई अवलम्बन गर्न आवश्यक छ ।

५.३ उपयोगिता

अनुसन्धान आफैमा पूर्ण हुन्छ । अनुसन्धान कपोतकल्पित कुराहरू लेखिदैन । प्रत्येक सत्यलाई पुष्टि गर्नाका लागि स्रोतहरू उल्लेख गरिन्छ । त्यसैले अनुसन्धानमा

मनगणन्ते कुराहरू उल्लेख गरिएको हुदैन। यो आफौमा पूर्ण हुन्छ। त्यसकारण अनुसन्धानलाई विभिन्न प्रयोजनका लागि उपयोग गर्न सकिन्छ। प्रस्तुत शोध कक्षामा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पद सङ्गतिमा गर्न त्रुटिहरूको अध्ययन नीति निर्माणको विभिन्न कार्यमा उपयोग गर्न सकिन्छ।

५.३.१ नीति निर्माण तह

प्रस्तुत अनुसन्धान कक्षा छमा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले पद सङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा तयार पारिएको छ। आऽनै मातृभाषा भएका तर दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली सिक्ने विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा विभिन्न प्रकारले त्रुटि गर्ने गर्दछन्। त्यस्ता त्रुटिहरूमध्ये पद सङ्गत नेपाली भाषा सिक्दा विशेष गरी मातृभाषाको प्रभावका कारणले नेपाली भाषाको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरमा गर्ने पद सङ्गतिगत त्रुटिका कारण विशेषगरी तेह्रथुम जिल्लाका पूर्वी पहाडी भेगमा बसोबास गर्ने लिम्बू जातिलाई नेपाली भाषाका कुनकुन पक्ष जटिल बनेका छन् भनी स्पष्ट रूपमा देखाइएको छ। यस किसिमका समस्याको समाधान गर्नका लागि नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने क्रममा तेह्रथुम जिल्ला पौठाक र सम्दु गाविसमा बसोबास गर्ने लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषाप्रतिको प्रभाव कहासम्म छ भनेर सोही अनुसार शैक्षिक गतिविधि निर्माण गर्न प्रस्तुत अध्ययन उपयोगी हुने देखिन्छ।

नेपाली भाषा र लिम्बू मातृभाषाका लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर जस्ता व्याकरणिक व्यवस्थालाई यस अध्ययनले राम्ररी केलाएको कारणले यो अनुसन्धान पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक र अन्य सन्दर्भग्रन्थहरूको लेखनमा समेत यसले केही हदसम्म सहयोग पुऱ्याउने देखिन्छ। शैक्षिक नीति नियमहरू तर्जुमा गर्न बसेका राज्यको जिम्मेवार व्यक्तिहरूले नेपाली भाषाको अवस्था दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूमा कस्तो छ ? भन्ने कुरालाई यस अध्ययनले राम्ररी चिनाएको छ। यस अध्ययनबाट अपेक्षित अपलब्धि हासिल गराउन नीति निर्देशकहरूलाई सचेत गराउन समेत यो अध्ययन थोरै मात्र भए पनि उपयोगी मान्न सकिन्छ।

५.३.२ अभ्यासको तह / प्रयोगात्मक तह

प्रस्तुत अध्ययन दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली सिक्ने विद्यार्थीहरूलाई विशेष लिम्बू मातृभाषी सिकारुहरूलाई उपयोगी हुनेछ। नेपाल एक बहुभाषिक, बहुजातीय राष्ट्र हो। यहाँ विविध भाषी भएकाले नेपाली भाषालाई शुद्ध र मानक भाषाको प्रयोगमा समेत समस्या आउने गर्दछ। त्यसैले नेपाली भाषा नेपालको कानुनी भाषा, कार्यालयीय भाषा, मानक भाषा र सबैभन्दा बढी वक्ताले प्रयोग गर्ने भाषा भएकाले नेपाली भाषामा सबैको पहुँच पुऱ्याउन पनि स्तरीय नेपाली भाषाको शिक्षण गर्नु आवश्यक ठानिन्छ।

५.३.३ भावी अनुसन्धान

यस अध्ययनसाग सम्बन्धित रहेर लिम्बू भाषाका बारेमा अझ धेरै अध्ययनहरू गर्न सकिन्छ। जति जति खोज र अनुसन्धानमा तीव्रता आउछ, उति उति नयाँ ज्ञानका ढोकाहरू उघ्रदै जाने र भाषाका क्षेत्रमा नयाँ सिद्धान्तको जन्म हुँदै भाषा अझ परिमार्जित र विकसित बन्दै जाने हुँदा अबका अनुसन्धाकर्ताहरूका निम्ति लिम्बू भाषाको बारेमा निम्न शीर्षकहरू शोध गर्न सक्नेछन्:

- लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले वर्ण विन्यासका क्षेत्रमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन,
- लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय वाक्य सामान्य गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन,
- लिम्बू भाषा र स्तरीय नेपाली भाषाको भाव र पक्षको तुलनात्मक अध्ययन,
- लिम्बू भाषाका शब्द निर्माण प्रक्रियाको एक अध्ययन।
- लिम्बू भाषाको शब्दवर्गको अध्ययन।

सन्दर्भ सामग्री

अधिकारी हेमाङ्गराज (२०६३) *भाषा शिक्षण केही परिप्रेक्ष्य*, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डारी भोटाहिटी ।

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६८) *प्रयोगात्मक नेपाली व्याकरण*, ललितपुर: साभा प्रकाशन ।

के.सी. गङ्गाबहादुर, (२०५५), *सुर्खेत जिल्लाका ५ कक्षा उत्तीर्ण मगर भाषी विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर ।

खनाल, पेशल (२०७०), *शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति* काठमाडौं: सनलाइट ।

ढकाल, भोलाप्रसाद, (२०५५), *कक्षा ९ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर ।

थापा, युवराज (२०७१), *मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, अप्रकाशित शोधपत्र, जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरी सुनसरी ।

दर्जी, सुनिता (२०७०), *कक्षा ६ मा अध्ययनरत मोरडिय थारुभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, अप्रकाशित शोधपत्र, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर मोरङ ।

दाहाल, दुर्गाप्रसाद, (२०५३), *दनुवारी भाषा एक अध्ययन*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर ।

नेपाल, गोविन्दप्रसाद, (२०६६), *कक्षा पाच पूरा गरेका दनुवारी भाषी विद्यार्थीको नेपाली वर्णविन्यास र पद सङ्गतिसम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर ।

निरौला, हेतिराज, (२०६९), *कक्षा छमा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले पद सङ्गतिमा*

गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गा भापा ।

न्यौपाने, टड्कप्रसाद (२०६२) *नेपाली मानक व्याकरण र कार्यमूलक लेखन*, विराटनगर :
श्याम पुस्तक भण्डार ।

न्यौपाने, टड्कप्रसाद र ध्रुवकुमार लिम्बू (२०६४) *लिम्बू र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी
अध्ययन*, सुनसरी : विश्व याक्थुड मुन्धुम समाज (अप्रकाशित शोधपत्र) ।

पोखरेल, माधवप्रसाद (२०५०) *नेपालका भाषामा लिम्बूभाषा, लिम्बू भाषा तथा साहित्य,
काठमाडौं* : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

पौडेल, माधवप्रसाद (२०६९), *प्रायोगिक भाषा विज्ञानको प्रमुख आयमहरू*, हेरिटेज
पब्लिकेशसन एण्ड डिस्ट्रिब्युसन प्रा.लि., काठमाडौं: भोटाहिटी ।

बानिया, शेरबहादुर, (२०६०), *कक्षा पाचमा अध्ययनरत राई मातृभाषी विद्यार्थीहरूले
नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर
शोधपत्र), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर ।

बेलबासे, सापकोटा, अम्बिका, (२०५५), *कक्षा ५ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूले गर्ने
वर्णविन्याससम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र),
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर ।

भण्डारी पारशमणि (२०६८) *प्रायोगिक भाषा विज्ञानको प्रमुख आयमहरू*, विद्यार्थी पुस्तक
भण्डारी काठमाडौं, भोटाहिटी ।

भण्डारी, पारशमणि र अन्य (२०६९) *भार्षिक अनुसन्धान विधि*, पिनाकल पब्लिकेशन प्रा.लि.
काठमाडौं: बाघबजार ।

भट्ट, रामदत्त (२०६२) *कक्षा ५ मा अध्ययनरत दार्चुलेली भाषिकाको उच्चारणगत
त्रुटिहरूको अध्ययन*, अप्रकाशित शोधपत्र त्रिभुवन विद्याविद्यालय, काठमाडौं,
कीर्तिपुर ।

मल्ल, लीलबहादुर (२०७१), *थारु भाषीले नेपालीको सङ्गति व्यवस्थामा गर्ने त्रुटिको
अध्ययन*, अप्रकाशित शोध पत्र जनता बहुमुखी क्याम्पस इटहरी, सुनसरी ।

मिश्र, सुशीलादेवी, (२०५६), *कक्षा ५ उत्तीर्ण थारुभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा
गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) त्रिभुवन
विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर ।

यादव, योगेन्द्रप्रसाद र भीमनारायण रेग्मी २०५९, *भाषाविज्ञान*, कीर्तिपुर : न्यू हिरा बुक्स
इन्टरप्राइजेज ।

लावती, येहाड (२०६२), आदिवासी लिम्बू जातिको संक्षिप्त परिचय, भापा : दिलबहादुर
लावती ।

शिवाकोटि, बलराम, (२०४६), *माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासमा
गर्ने त्रुटिविश्लेषण एक अध्ययन*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधग्रन्थ) त्रिभुवन
विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर ।

श्याङ्गवा, अनुपमा (२०७०) *सिराह जिल्लाका तामाङ भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको
उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, अप्रकाशित शोधपत्र, जनता बहुमुखी
क्याम्पस, इटहरी ।

श्रेष्ठ, शिवकुमार (२०५२), *लिम्बूवानको ऐतिहासिक अध्ययन*, धनकुटा : गङ्गा श्रेष्ठ ।

सुब्बा, दिलेन्द्र (२०६५), *लिम्बूवान : क्रान्ति र विकास; पान्थरः संघीय लिम्बूवान राज्य
परिषद्* ।

सुब्बा, पहलमान (२००५ सन्) *सिक्किमका लिम्बू अनि लिम्बू भाषा*, गान्तोकः भूपेन्द्रहाड
सुब्बा ।

सुब्बा, बेगेन्द्र (२०५५) *नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाबीच पदसंगतिको तुलनात्मक अध्ययन*,
काठमाडौं: त्रि.वि. (एम. ए. तहको अप्रकाशित शोधग्रन्थ) ।

सिंह, रोहितकुमार (२०७१) *चाम्लिङ मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा
गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, अप्रकाशित शोधपत्र, जनता बहुमुखी क्याम्पस
इटहरी ।

माबुहाड, अर्जुनबाबु (२०६३) *लिम्बूवान धरान : लालबहादुर लुङफुङवा*, चित्रकला खेवाड र
एन्कार्ड ।

अनुसूची १

कक्षा ६ मा अध्ययन गर्ने लिम्बु मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई पदसङ्गति सम्बन्धि सोधिएका प्रश्नहरू निम्ननुसार रहेका छन्

(क) लिङ्ग:

१. नुमारे तक् च । (नुमाले भात खान्छे ।) लाई नेपाली भाषामा भन्दा कसो भन्नु पर्छ ।

२. सेसेहाडरे तक् च । (सेसेहाडले भात खान्छ) लाई नेपाली भाषामा के भन्नु पर्छ ।

(ख) वचन

१. खुने? याःम्बक् चोक् (ऊ काम गर्छ) लाई नेपाली भाषामा कसरी भन्नु पर्छ ?

२. खुन्छि? याःम्बक् मेजोक् (उनीहरू काम गर्छन्) लाई नेपाली भाषामा कसरी भन्छौ ?

(ग) पुरुष

(अ) प्रथम पुरुष

१. आङ्गा? तक् चाङ् (म भात खान्छु) लाई नेपाली भाषामा कसरी भन्छौ ?

२. आनि? तक् आजाम् (हामी भात खान्छौं) लाई नेपाली भाषामा के भन्नुपर्छ ?

(आ) द्वितीय पुरुष

१. खेने? तक् केज (तिमी भात खान्छौ) लाई नेपाली भाषामा भन्दा के भन्नुपर्छ ?

(इ) तृतीय पुरुष

१. खुने? तक् च (ऊ भात खान्छ) लाई नेपाली भाषामा भन्नुपर्दा के भन्नुपर्छ ?

२. कल्ले तक् च (यसले भात खान्छ) लाई नेपाली भाषामा के भन्नुपर्छ ?

३. खुन्छि? तक् मेज (उनीहरू भात खान्छन्) लाई नेपाली भाषामा कसरी भन्नुपर्छ ।

४. खेन्हा?रे तक् मेज (तिनीहरूले भात खान्छन्) लाई नेपाली भाषामा कसरी भन्नुपर्छ ?

(घ) आदर

१. माम्मारे तक् च (आमाले भात खान्छु) । लाई नेपाली भाषामा भन ।

२. सिक्साम्बारे साप्ला निःप्मा आहु?(गुरुबाले पढ्न सिकाउनुहुन्छ) लाई नेपाली भाषालाई भन ।

३. नुसारे तक् च (भाईले भात खान्छ) लाई नेपाली भाषामा कसरी भन्नुपर्छ ।

४. तिम्रो बुवाको वारेमा लेख ?

५. तिम्रो बहिनीको वारेमा लेख ?